Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

TRAVANJ-SVIBANJ 1941. GOD. IX.

Izlazi mjesečno. – Cijena godišnje za članove Din 40–, za nečlanove Din 50–. Pojedini brojevi Din 5·–

1844. u Sisak, gdje ga dočcka silan narod s glazbom i pucnjavom mužara. Na pristaništu Save bili su izvješeni narodni barjaci, koji su u sredini imali grb trojedne kraljevine. Bilo je i carskih crno-žutih barjaka. Odmah po dolasku obavljeno je krštenje parobroda, koji obred je obavio sisački župnik Franjo Kalabar. Zaštitnikom parobroda odabran je »Sv. Ivan Krstitelj«. Parobrod kršten je imenom »Sloga«. Nakon krštenja »Sloga je početkom mjeseca rujna 1844. predana prometu. Za prvu plovidbu od Siska do Zemuna trebalo je 64 sati. Parobrod je svakog mjeseca dva puta plovio prugu od Siska do Zemuna i natrag. Cijena vožnje bila je po osobi 15 for, za postelju 5 for više. Na palubi parobroda stajala je vožnja po osobi 10 for. Na parobrodu bila je gostionica. Svaki putnik smio je uzeti 50 funti prtljage, za koju nije vozarine plaćao.

Parobrod »Sloga« bio je za ono doba, gotovo prije 100 godina, velika novost koju su ljudi u prvo vrijeme s nekim nepovjerenjem gledali. Ipak se je brzo uvidilo da je vožnja na parobrodu brza i udobna. Promet se svakim danom povećavao, što je bilo uzrokom, da predsjednik poduzeća Vranyczani na glavnoj skupštini 2. lipnja 1845. predloži da se u promet stavi još jedan parobrod, te nekoliko tovarnih lađa (šlepova).

Iz ovog predviđenog povećanja našeg parobrodarstva na žalost ne bude ništa. »Narodne Novine« od 16. rujna 1845. javljaju da je parobrod »Sloga« na Savi kod sela Bošnjaka, putujući niz vodu potonuo. Putnici su spašeni. Roba koja se na parobrodu nalazila naročito žito u vrijednosti od 20.000 forinti, propala je. (Parobrod je bio osiguran).

Tadanje hrvatsko mišljenje optuživalo je za nesreću »Sloge« obalnog pilota, koji je navodno bio od Mađara podplaćen, te je parobrod naveo na neki stup pod vodom u koji se je lađa udarila i tako potonula. Sve se je to dogodilo samo nekoliko koraka od obale. »Sloga« se mogla spasiti, a isto tako i roba, međutim je pilot tako ravnao lađu, da se je potopila. Iz vode je stršio samo vrh dimnjaka.

Uslijed nesreće parobroda »Sloga«, parobrodarsko društvo prestalo je djelovati. Parobrodarski promet na Savi preuzeo je parobrod »Carl« vlasništvo »Austrijskog parobrodarskog društva«.

Donašamo sliku, kako je izgledao parobrod u ono doba. Ta slika otisnuta je pored oglasa u »Agramer Zeitungu« od 19. listopada 1844. u kojem »Savsko-kupsko parobrodarsko društvo« oglašuje početak plovidbe na Savi i Kupi.

Josip barun Neustädter u svojim memoarima, pisanim na francuskom jeziku, osvrće se na jedan događaj koji je u vezi sa parobrodom »Sloga«. U tom događaju najprije sudjeluje grof Albert Nugent, a zatim Ivan Havliček kao kapetan »Sloge«. Izvadak o tom dijelu Neustädterovih memoara donijela je »Hrvatska straža« od 22 studenoga 1940.

Godine 1844. izdavali su zagrebački Ilirci časopis »B r a n i s l a v«. Članci tog lista pisani su u Zagrebu. Urednikom »Branislava« bio je jedan od najboljih hrvatskih novinara Bogoslav Šulek. Financiranje lista u najvećem dijelu preuzeo je poznati rodoljub Ambrozije Vranyczany. Stroga tadanja Meternichova cenzura onemogućivala je svaku slobodu pisanja. Uslijed toga bilo je nemoguće da se slobodarski uređivane novine štampaju u Hrvatskoj, zato hrvatski rodoljubi odlučiše da »Branislav« štampaju u Beogradu, dakle izvan dohvata austrijskih cenzora.

Intelligenzblatt
zur
Agramer politischen Zeitung.

Nr. 84. Samstag, 19. October. 1844.

Nr. 882 (2)

Eröffnung der Dampfschifffahrten
auf den Flüssen
Save und Kulpa.

BUREAU UND AGENTIEN:

In SISSEK Bureau der Gesellschaft.
In JASSENOVAC Agent Herr Joh. Chevizovich.
In ALT-GRADISKA » » B. Kokanovich et Söhne.
In BROOD » » Stephan Jarich.
In XUPANJE » » M. Wratevich.
In MITROVITZ Agent Herr D. Zagla.
In KLENAK » » Peter Tomatevich.
In SEMLIN » » B. Wanlievich.
In PANCSOVA » » Peter Kranchevich.

Slika parobroda »S l o g e«, koji je vjerojatno tako izgledao. Ispod slike parobroda navedeni su zastupnici društva u pojedinim mjestima.

Jedan primjerak »Branislava« nalazi se u našoj sveučilišnoj knjižnici. Priopćit ćemo nekoje odlomke iz »Branislava« u kojima se naročito napada tadanje zagrebačke cenzore. Njegova je lozinka: »N e d a m o s e n e b o j m o s e«.

U Zagrebu vršio je godine 1844. cenzuru Josip pl. Machik[8]) pod nadzorom vrhovnog školskog poglavara biskupa Josipa Schrotta. »Branislav« nazivlje Machika »Mačkom«. Opisuje ga ovako:

[8]) Obitelj M a c h i k (k a s n i j e M a č i k) dobila je plemstvo već god. 1599. i to Mihalj Machik te njegova žena Katarina, zatim sin Ivan i Mihajlova braća Ivan i Matija. (Prema bilješkama Emila pl. Laszowskia)

»Nu niko se tomu neće čuditi kad uvidi, da su Magjari za dokučiti svoju opaku svarhu poslali u Zagreb cenzora dušom i telom pomagjarena, po imenu Mačka, čoveka šarena dakle pravog šarenog Mačka, koi ne samo mačje ime, bàrkove pogled i glas, nego i pravu mačju ćud ima. Ovo on tim radie čini, što je izdajica svoje narodnosti, koi će za novce sve učiniti, Boga veru, narod dušu i vlastitu ženu dati i prodati. Dajte mu samo veću službu, nego što sada ima, isto tako će Magjare progoniti kao što sada protiv nas běsni«.

U nastavku napada »Branislav« i biskupa Schrotta, kao vrhovnog cenzora. Za njega kaže ovo:

»Ali pitat će tko zašto da netužimo Mačka? Kod koga. Bliži mu je poglavar biskup Š, ali nije on štono Nemci kažu: »vom gutem Schrott und Korn« nego što isti Němac veli: »ein vierschöttiger Jezuit« t. j. najveći Jezuita u našoj domovini i opet ne Jezuita u blagom smislu, nego što si ga luterani predstavljaju, nevěrujući ni Boga ni vraga. — Neće vrana

Josip pl. Machik vjerojatno bio je pomađareni Slovak. U Calendariumu Zagrabiense« od 1841. i slijedećih godina upisano je da Machik služi na zagrebačkoj pravoslavnoj akademiji kao profesor »Philologiae Literaturae ac Styli Hung. per I. Regnum Hungariae advocatus«. Prema tome bio je profesor jezikoslovlja, književnosti, mađarskog pravopisa te advokat kraljevstva Ugarskog.

Machik bio je zagrebačkim cenzorom od godine 1843, kada je sa tog mjesta maknut dotadanji cenzor Stjepan Mojzes, profesor i svećenik. Mojzes je bio po narodnosti Slovak, a pristajao je uz ilirski pokret. Uslijed toga je po želji Mađara maknut.

Novi cenzor Machik u brzo se zamjerio hrvatskim krugovima. Nezadovoljstvo protiv tog tuđinca bilo je tako veliko, da je morao biti maknut sa cenzorskog mjesta. »Narodne Novine« od 2. travnja 1845. donašaju kraljevski odpis, kojim se određuje da se u Hrvatskoj imadu postavljati cenzori vješti »hrvatsko-slavonskom jeziku«. Kraljevski odpis nalaže da se Machik sa mjesta cenzora makne. Na 4. ožujka 1845. bude zagrebačkim cenzorom imenovan dr. Pavao Muhić.

Vjekoslav Klaić u svojoj povjesti »Sveučilište Kraljevine Hrvatske 1874—1924« piše za Josipa Machika da je bio korjeniti Mađar, a neko je vrijeme vršio cenzuru knjiga i novina. Bio je na zlu glasu kao žestoki protivnik hrvatskih Iliraca. Kao profesor na pravoslavnoj akademiji služio je od 1841—1848. Kamo je kasnije bio premješten nije poznato, ali se može predpostaviti da je iz Zagreba otišao u Budimpeštu, jer su se njegove kćeri tamo poudavale. Kada je umro nije poznato.

Josip pl. Machik oženio se sa Eugenijom kćerju dra. Antuna pl. Šuflaja, profesora na zagrebačkoj pravoslavnoj akademiji. Eugenija rodila se u Zagrebu 20. lipnja 1813. Njena majka Ivana potjecala je od plemenitaške obitelji Desefy. Eugeniji su na krstu kumovali zagrebački kanonik Franjo Lucić i Ana pl. Staidaher supruga gradskog suca Josipa pl. Staidachera. Eugenija Mačik umrla je 7. prosinca 1895. u vlastitoj kući na Griču br. 2, (danas kuća nasljednika dra Franje Markovića). Doživila je visoku starost od 82 godine.

Josip i Eugenija Mačik imali su više djece i to kćeri: M a r i j u udatu za sveučilišnog profesora Ivana Kremera u Budimpešti. J u l i j u udatu za jednog liječnika, koji je otišao na otok Javu. K o r n e l i j u udatu za sveučilišnog profesora Generšića. Zatim sina L a d i s l a v a, koji je služio kod kraljevske kurije u Budimpešti.

vrani oči da izkopa. Za čast (dostojanstvo, čin) kakovu sve će učiniti sve će tvàrditi i lagati, — tà znamo svi, kako on bezobrazno nedužnoga zagrebačkog biskupa H. (Haulika) gàrdi, psuje opada i proganja, samo da ga svàrgne i na njegovo se mesto popne«.

»Branislav« nastavlja te za biskupa Schrotta primjećuje: »Pa ako je jošte sve to malo, što zaslužuje za ovo zločinstvo, što se je usudio dàržavne stališe ovih kraljevinah molivše nj. veličanstvo, da nam drugoga cenzora postavi, što sadašnji cenzor (Machik) nezna narodni naš jezik, za lažljivce proglasiti, što se je usudio s nečuvenom darzovitostju našega premilostivoga Kralja, prema, gardno prevariti, pošto da je izvestio da Maček zna narodni naš jezik? Mi ćemo neoprovarzno dokazati, da je ovo prešna laš, da taj Maček nezna horvatski. Nije li to vàrh bezbožnosti. Može li tako raditi svečenik, da ne kažem biskup? Može li čovek koj ljubi domovinu i izobraženost? Nu oprostite, zareko sam se ljubi i on domovinu, a ta mu je njegov tàrbuh (bruho), ljubi i on Muzu, i ta mu stanuje u Novoj vesi (Neudorf), te stoji s njim u vàrlo tesnom savezu. Željni smo znati hoće li ga još dugo prečasni Kaptol na čelu ostaviti i tàrpiti toliku sramotu, koju mu čini!«

»Branislav« se u članku »Zagrebačka cenzura« obara na Machika »Mačeka« te navađa da je R-cu (Rakovcu) zapljenjena njegova »Pěsmarica«,[9]) ali je prije zaplijene u dva izdanja rasprodana. Godine 1843. htjela je jedina pjevačica u zagrebačkom kazalištu da prigodom igrokaza »Die Kroaten in Zara« zapjeva poznatu narodnu pjesmu:

»Ustanite bratjo mila, jedna majka nas rodila.
Ustanite zora puca, Nek junačko sàrce kuca.
Za hàrvatski narod naš!«

Ovu nedužnu pjesmicu cenzor Maček je zabranio«.

[9]) »Pěsmarica pěsme domorodne« izdali su godine 1842. Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinović. Štampana je u kr. povl. ilirskoj tiskarnici dra Ljudevita Gaja. Uvodnu pjesmu spjevao je svečenik Mate Topalović pod naslovom: »Bog i molitva domorodca ilirskog Mate Topalovića«.

U »Pěsmarici«« izašle su pjesme ovih viđenijih Iliraca: Mirka Bogovića, dra Dimitrija Demetra, Janka grofa Draškovića, dra Ljudevita Gaja, Ivana Kukuljevića, Ivana Mažuranića, Antuna Mihanovića, Dragutina Rakovca, Pavla Štoosa, Ivana Trnskia, Mate Topalovića, Ljudevita Vukotinovića i drugih.

U »Pěsmarici« nalazi se Mihanovićeva »Hrvatska domovina« (»Lěpa naša domovino«). Od nepoznatog pjesnika izašla je pjesma pod naslovom: »Ilirija svom kralju Ferdinandu V. na dan rođenja 19. travnja 1842«. Vjerojatno da su izdavači tu pjesmu umetnuli, kako bi »Pěsmaricu« spasili od Machikove stroge cenzure. U prvi mah je to uspjelo, ali kasnije je ipak zabranjeno njeno raspačavanje.

»Poznati čovjekoljub g. K.-ff (vjerojatno Klingräff) naumio je u Zagrebu osnovati borište (Turnanstalt), kao što ga imadu drugi europejski gradovi, da mladež dobije hitrost i ljepotu tijela. Maček zabrani da se taj zavod u novinama oglasi, a biskup Š-tt (Schrott) zabrani djakom tamo ići«.

Dr. Šišić u »Pregledu« na strani 292. piše da je Mačik bio u Zagrebu najomraženija ličnost. Nije se usudio propustiti Đorđićevu »Juditu« — Zaplijenio je Tommaseove »Iskrice«, gdje u pjesmi Dragojle Jarnićeve dolazi riječ »Car«, ta riječ je cenzora podsjećala na ruskog cara.

Najzanimivije je ovaj odlomak »Branislava«: »G. L. opisao je nedavno u novinah pàrvo putovanje hàrvatskog parobroda. U ovom članku dolazila je više puta rieč trobojni (dreifaerbig) barjak. Aha — pomisli Mačak — Ilirci opet nešto kuvaju, no čekajte, dat ću Vam ja »boja« te briše rieč trobojni. Kad je pako spisatelj pitao, zašto je reč ovu Maček sbrisao, sazna, da je on sanjao za barjak ilirski od sledećih triju boja (sukoba): 31. svibnja 1842, te 24. travnja i 9. prosinca 1843«[10]) »Branislav« je pod tim danima mislio restauracije zagrebačke županije koje su se na gore navedene dane za Mađarone zlo svršile.

[10]) »Narodne Novine« od 25. rujna 1844. opisuju kako je parobrod na 8. rujna stigao u Sisak, (samu svečanost smo već opisali). Među ostalim piše: »Slavolùk ukrašen biàše domorodnom bêlom i cèrvenom bojom«. Iz tog se vidi da je riječ »trobojni« zamijenjena sa prije navedenom izrekom, koja opisuje, da su zastave bile samo u dvije boje, crvena i bijela.

Ovdje ćemo razjasniti što znače one »tri boja«. Bili su to sukobi između Iliraca i Mađarona. 31. svibnja 1842. bila je restauracija zagrebačke županije na kojoj su izabrani časnici pristaše Ilira na čelu sa prvim podžupanom Benkom pl. Lentulajem, dok su kandidati Mađarona propali. »Narodne Novine« od 18. lipnja 1842. pišu da su krojači mnogo posla imali šijući crvene kape i haljine »cèrvenim jakami«, (surke s crvenim ukrašenjem). Na toj restauraciji došlo je do bitke sa sabljami između Ilira i Turopoljaca, ali su Mađaroni izvukli kraći kraj.

Na 22. travnja 1843. pišu da su na tóm spravišću za poklisare na mađarski sabor u Požunu izabrani »k velikom stolu«: Herman Bužan, prisjednik banskog stola. »Stališkom stolu«: Dragutin Klobučarić prisjednik mjenbenog suda i Metel Ožegović veliki bilježnik županije varaždinske. »Namestnim poklisarima« izabrani su: Aleksander Zdenčaj križevački podžupan i Ignacio Mihaljević veliki sudac križevački. Poznato je, da su se izabrani izaslanici imali na požunskom saboru boriti protiv uvađanja mađarskog jezika u hrvatske urede i škole. Vjerojatno da je sjednica od 24. travnja bila burna. Navedeni broj »Narodnih Novina« obećaje, da će u narednom broju opširnije pisati o toj burnoj sjednici. Drugi dan, isto tako i slijedećih nije bilo ništa o toj sjednici priopćeno. Vjerojatno je cenzor Machik izvještaj zaplijenio.

Na 9. prosinca 1843. bila je velika skupština županije zagrebačke. »Narodne Novine« od 13. prosinca 1843. javljaju da su se tom prigodom u Zagrebu dogodili tužni neredi. Gradsko poglavarstvo će u buduće paziti da se takovi neredi ne obnove. Pobliže o neredima nije ništa pisano. Vjerojatno da je to zapriječila prestroga Machikova ruka.

Spomenuli smo da se je »Branislav« štampao u Beogradu. Valjalo je štampane primjerke prenijeti u Hrvatsku i tu ga raspačati. Ali tko da se na taj posao dade i da se izvrgne opasnosti progona austrijske policije. Našla se dvojica domorodaca, koji se na taj posao dadoše. Za slavonske

Grof Albert Nugeut

krajeve kriomčari »Barnislav« svećenik i Ilirac Marko Topalović[11]) Za hrvatske krajeve naročito Zagreb, kriomčario je grof Albert Nugent. Obučen kao serežan zamotan u crveni plašt ili kao Bošnjak, Albert grof Nu-

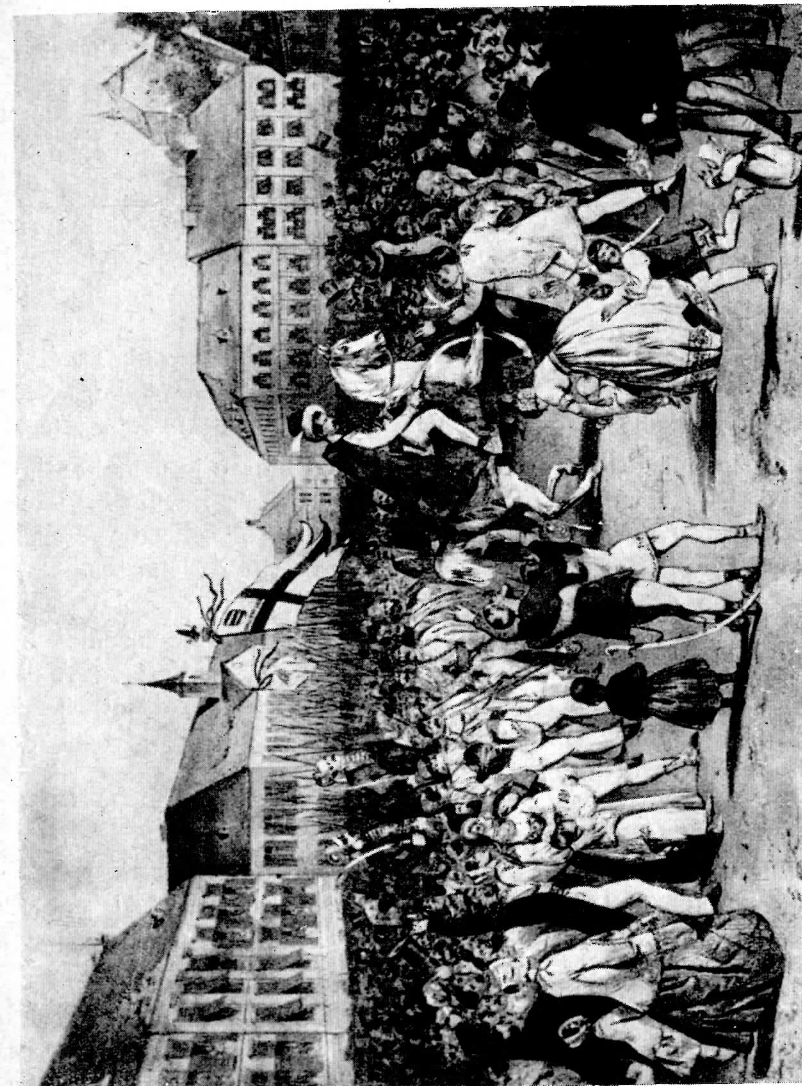
[11]) Svećenik Marko Topalović rodio se u Zdencima, (župa Pocrkavlje), 9. ožujka 1789. Škole je izučio u Požegi i Đakovu. Zaređen je 1815. u Pečuhu, jer u Đakovu nakon smrti biskupa dra Antuna pl. Mandića, (umro 11. siječnja 1815.), nije bilo biskupa. Topalović je kapelanovao u Velikoj Kopanici, Brodu, Tovarniku i Petrovaradinu. Od 1821.—1822. bio je upravitelj župe u Brodu. Iza toga postade župnik u Kaniži, Odvorcima, te konačno u Trnjarima, gdje postaje dekan i arhiđakon.

Marko Topalović je bio poznat rodoljub i Ilirac. Mnogo je djelovao na odgoju naroda u hrvatskom duhu. Umro je u Trnjanima 1. travnja 1853.

Marko Topalović bio je stric Mate Topalovića svećenika i ilirskog pjesnika. Ovaj je 1848. kao narodni zastupnik na hrvatskom Saboru zastupao đakovački kraj. Umro je kao župnik u Gradištu 1862. Prigodom sprovoda Mate Topalovića držao je nadgrobni govor njegov prijatelj Ilirac Fran Kurelac.

Podatke o Marku Topaloviću dobrohotno nam je priposlao biskupski ordinarijat u Đakovu pod br. 2364—1940.

gent prelazio je u Beograd donašajući iz Zagreba rukopis, a iz Beograda bi u Hrvatsku prenašao štampan »Branislav«. Konačno su austrijske vlasti u Zemunu saznale zašto grof Nugent tako često prelazi Savu. Kako je grof Nugent bio sin tada poznate dvorske ličnosti maršala kneza Lavala

Albert grof Nugent vodi svoje slobodnjake.

grofa Nugenta, austrijske vlasti imale su prema grofu Albertu obzira. Zato on dobije samo strogu opomenu da prestane sa kriomčarenjem »Branislava« tog buntovnog lista. Vojnički zapovjednik general Ungerhofer zagrozi se grofu Nugentu s uapšenjem, ako se kriomčarenja ne okani.

Grof Albert Nugent bio je sin Lavala grofa Nugenta, rođenog 1777. u Irskoj. Laval grof Nugent sudjelovao je u ratovima protiv Napoleona, te iza toga bio zapovjednik Austrijskog primorja. Borio se na Jelačićevoj strani protiv Mađara 1848. Na 13. veljače 1849. osvoji Osijek od Mađara Laval grof Nugent imao je posjed u Bosiljevu i na Trsatu, gdje je stari Frankopanski grad obnovio i ukrasio ga vanrednim umjetninama i starinama. Laval grof Nugent umre 1862. na imanju Bosiljevo. Sahranjen je u dvorskoj obiteljskoj grobnici na Trsatu.

Albert grof Nugent[12]) rodio se 25. rujna 1816. Posvetio se vojničkom staležu. Kada se je pojavila ilirska ideja grof Albert postaje vatren Ilirac. Prigodom ustoličenja hrvatskog bana Franje grofa Hallera na 18. listopada 1842. Albert grof Nugent sakupi četu slobodnjaka i toplovačkih serežana te ih s glazbom dovede u Zagreb. Ovaj Nugentov čin ovjekovječen je u jednoj slici, koja u ono vrijeme po Janku Havličeku izdana. Litografirana je u Beču u bojama.

Na slici vidimo Alberta grofa Nugenta kako jaši na konju i vodi svoju četu, držeći narodni barjak na kojem je bila napisana njegova lozinka: »Odlučio sam«. Prizor se događa na Harmici, (današnji Jelačićev trg).

Pred grožnjama i silom Albert grof Nugent morao je uzmaknuti. Sada su se izdavači »Branislava« morali pobrinuti, tko će novine iz Beograda prenašati. Obrate se na Ivana Havličeka kapetana parobroda »Sloge«. Za njega se znalo, da je i sam pristaša domorodne stvari, a izim toga se predmnijevalo, da će se na parobrodu najlaglje buntovni »Branislav« sakriti i prenašati. Havliček najpripravnije preuzme daljnje kriomčarenje »Branislava«. Sada su se te »buntovne« novine u hrvatske krajeve vozile na »Slogi« Napori policije zemunskog generala Ungerhofera da otkrije novog kriomčara, nisu uspjeli. Havliček je svoju pogibeljnu, ali odvažnu domorodnu dužnost vrlo vješto obavljao sve do brodoloma »Sloge«.

*

Vraćamo se na životopis i rad Ivana Havličeka.

Godine 1844. Havliček počinje izdavanjem časopisa »Iskra«. U tom listu sabrani su sastavci ilirskih spisatelja. »Iskra« se tiskala u tiskari dra

[12]) Iz života grofa Alberta Nugenta malo se znade. »Narodne Novine« od 28. travnja 1850. donašaju da je umirovljen kao podpukovnik brodske graničarske pukovnije sa naslovom pukovnika. Umro je 31. srpnja 1896. u Londonu. Tadanje zagrebačke novine nisu gotovo ni primjetile smrt Alberta grofa Nugenta. On je doduše po ocu bio stranog podrijetla, ipak je mnogo osjećao za hrvatski narod u čijoj sredini je proživio svoju mladost. Kao nekadanjem Ilircu i domorodcu valjalo je posvetiti nekoliko redaka, te prikazati rodoljubni rad grofa Alberta Nugenta. U vrijeme njegove smrti to je bilo moguće, jer su tada živili mnogi suvremenici koji su grofa Nugenta Alberta dobro poznavali. Danas se o njegovu životopisu ne može pisati, jer zato nema potrebnih podataka.

Ljudevita Gaja. Urednikom joj je dr. Dimitrije Demeter. »Iskra« je bila vrlo ukusno opremljena. Uz lijepo štivo bile su priložene gotovo umjetnički otisnute slike iz narodnog života. Te su slike na finom papiru izrađene u Beču.

Na početku prvog godišta pozdravlja »Iskru« Ilirac Ivan Trnski. Pjeva joj pozdravnu pjesmu u kojoj preporuča Hrvatima ovo lijepo, a za tada rijetko domorodno izdanje. Naslov je pjesmi: »Iskri«. U zadnjoj kitici Trnski pjesmu ovako završuje:

»Tako mila, a sad u sviet bieli,
Ajde iskro od mile do drage;
Veselu mi bolje razveseli;
Tužnoj reci rieč utiehe blage;
Ako tako koju stećeš hvalu,
Ti i nama čast udieli malu«.

Iz završetka Trnjskijeve pjesme vidi se s kolikom iskrenom ljubavi su tadanji ilirski pjesnici i književnici svoj duševni rad domorodnoj javnosti davali. U tom se je sastojao uspjeh preporoda hrvatske književnosti. Ta se književnost probuđuje i dopire do šire hrvatske javnosti.

Oko »Iskre« sakupili se ponajbolji tadanji ilirski književnici i pjesnici« Dr. Demeter, Mirko Bogović pjeva svoje »Vinjage«, Stanko Vraz, Ljudevit Vukotinović, Ivan pl. Kukuljević, Ivan Trnski i ostali. Jedno godište stajalo je 1 for. 20 novčića.

»Iskra« je izlazila samo kroz dvije godine, (1844. i 1845.). Nakon toga prestaje radi premalog broja pretplatnika. Velika je šteta što je »Iskra« morala ugasnuti. Da je ona dalje svijetlila u njoj bi se sabrala lijepa kita pjesama i štiva iz tadanjeg ilirskog doba. Mnogo toga se uslijed nemarnosti ondašnje javnosti za uvijek izgubilo.

(Nastavit će se.)

Prof. dr. Eugen Sladović: (Nastavak)

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURNA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

Skupine privrednih poduzeća, koje se označuju skupnim imenom kao srednji stalež, međusobno su dosta različitog sastava u pogledu vrsta svojih činidaba i unutarnje poduzetničke organizacije. No usprkos toga pokazuju mnoge zajedničke crte. Gotova sva srednjestaleška privredna poduzeća karakterizira činjenica, da svoje dobave vrše pretežno i neposredno posljednjem potrošaču tako, da ili sami (bez posrednika) prodavaju svoje vlastite proizvode (postolari, pekari i dr.) ili predstavljaju posljednju kariku u distribucijonom procesu od proizvođača do potrošača (inokosni trgovci). Ona srednjestaleška privredna poduzeća, koja proizvode na malenu zalihu i svoje proizvode dobavljaju potrošačima putem trgovine, razlikuju se naravno po svojoj duzetničkoj organizaciji od prije pomenutih skupina naprama kojima se nalaze u manjini. Za to neposrednu prodaju proizvoda potrošačima smatraju mnogi teoretičari glavnom značajkom srednjestaleške privredne poduzetničke djelatnosti[205]). Sva srednjestaleška privredna poduzeća karakterizira nadalje pomenuti osobni momenat, koji izdiže ličnost privrednika. Radi toga je krug njihovih poslovnih prijatelja ograničen te ga može pregledati vlasnik i njegovi suradnici. U njihovim radionicama i prodavaonicama razvija se osoban kontakt s poslovnim prijateljima (naručiteljima, kupcima), a to izdiže međusobno osobno povjerenja i osobnu izravnu reklamu, koja bazira na kvalitetnim činidbama. Ako naime obrtnik ili trgovac uspiju da pobude i zadrže povjerenje poslovnog prijatelja onda je između njih uspostavljena u pravilu trajna veza, koja nije vezana na nikakve vanjske reklamne efekte.

Ti problemi usko su povezani s važnim zadacima, koje vrši trgovina u narodnoj privredi[206]). Srednjestaleška pojedinačna trgovina može se, kao srednji stalež uopće, odrediti samo pomoću statističkih ustanovljenja srednjih i malih trgovina. Kod toga valja uvažiti, da je pojam »srednjestaleški« u najnovije vrijeme dobio karakteristički smisao suprotstavljanjem pojmu »kapitalistički«, a u potonjem je mjerodavan duh i tendencije,

[205]) Cl. Russell: Charakteristik der mittelständischen Vertriebsorganisation. (Die Betriebswirtschaft. Zeitschrift für Handelswissenschaft und Handelspraxis. 26. Jahrgang. Stuttgart. Heft 8—9 August—September 1933, str. 219).

[206]) Friedrich Gronau: Die Aufgabe des Handels in der nationalen Wirtschaft (Die Betriebswirtschaft. Zeitschrift für Handelswissenschaft und Handelspraxis. Stuttgart. 27. Jahrgang, Heft 4 für April 1934, str. 93).

koje dominiraju nad takvim privrednim poduzećima u njihovim životnim manifestacija. Kapitalističko poduzeće karakteriziraju: upotreba i iskorišćavanje kapitala i formiranje novog kapitala, postizavanje dobitka i rente, dok u srednjestaleškom trgovačkom poduzeću teže interesenti za pristojnim i dostojnim izdržavanjem svoje obitelji. Na jednoj strani hladno-razumna težnja za dobitkom, a na drugoj strani skrb za egzistenciju i izdržavanje obitelji kao naplata za izvršene privredne činidbe. Opreka naročito je jasna ako se uvaži, da je u kapitalističkom poduzeću čitava privredna djelatnost u svakom pravcu odmjerena, određena i nadzirana te da se prilagođuje svim promjenama opstojećih prilika tako, da olovka određuje trgovanje. Dok na jednoj strani predleži ograničenje poslovanja na ograničeni krug stalnih poslovnih prijatelja stečenih dugotrajnim trudom, na drugoj strani susreće se borba za kupce. Ako se to pitanje promatra s toga stajališta, onda je očito da srednja poduzeća mogu biti kapitalistički vođena i orijentirana, dok s druge strane mogu se i velika trgovačka poduzeća voditi u duhu srednjestaleških poduzeća. To vrijedi naročito za pojedinačku trgovinu. Posve vanjska značajka srednjestaleških trgovačkih poduzeća (trgovina) sastoji načelno u tome, da u samom poduzeću osobno sudjeluju, rade i sarađuju njihovi vlasnici tako, da se njihovo osobno vodstvo nalazi u središtu sviju poslovnih zbivanja, i oni nose riziko poslovanja. Ta vanjska značajka susreće se u potpunosti kod malih trgovina, češće i kod većih, ali se nalazi i kod velikih trgovina. Ta pitanja važna su zbog prikaza sila, koje određuju borbenu utakmicu srednjestaleške pojedinačke trgovine[207]).

Posebno mjesto u okviru narodne privrede pripada obrtu[208]), a dosljedno iskače važnost onog dijela privredne državne i komunalne politike, koja se njega tiče, i to napose sa stajališta srednjeg staleža, jer obrtni stalež spada u skupinu srednjeg staleža[209]). Nacijonalnosocijalna i politička važnost obrta i obrtnika u ukupnom narodnom i pravnom poretku opravdava pažnju, koju im u sve većoj mjeri posvećuje novije znanstveno istraživanje i moderna privredna politika[210]). Slavna prošlost obrta i obrtnika kod sviju naroda, koji spadaju u zapadno-evropski kulturni krug, očituje se napose u njihovom nacijonalnom biću, skrupuloznom shvaćanju čistoće i važnosti njihovog zvanja i kulturnog djelovanja. Pojam zvanja premašio je u svojoj najvišoj manifestaciji usku domaine-u obrtničkog djelovanja s kojim se često povezuju prolazne činidbe za zadovoljavanje potreba

[207]) Carl Ruberg: Die Wettbewerbslage des mittelständischen Einzelhandels in betriebswirtschaftlicher Beleuchtung. (Die Betriebswirtschaft. Zeitschrift für Handelswissenschaft und Handelspraxis. Stuttgart. 27. Jahrgang, Heft 1 für Januar 1934, str. 4).

[208]) Dr Eugen Sladović: Obrtno pravo. Zagreb. 1926., str. 1 i sl.

[209]) Dr Mijo Mirković: Zanatska politika. Beograd. 1934, str. 134. i sl.

[210]) Dr E. Molitor: Vom Wesen des Handwerks. Marburg. 1929., str. 1. i sl.

dnevnih ljudskih potreba, jer je stvorio prekrasne građevine i gradove, koji predstavljaju gotovo vječne spomenike obrtničkog znanja i rada. S ponosom mora biti ispunjen svaki obrtnik povodom činjenice, da je jedan od najvećih njemačkih glazbenika Richard Wagner u svojim »Meistersinger« stvorio neumrli lik Hansa Sachs-a te na taj način obrtničke majstore postavio za nosioce ideja vječnog razračunavanja između sitničavosti dnevnog života, pravog napretka i duševne veličine naroda i čovječanstva[211]). Obrt je široko područje ljudskoga privrednog kulturnog rada s kojim još ni izdaleka nijesmo dovoljno upoznali. No jedno je sigurno, a to znači, da nekadanja rezignacija obrtnika u Hrvatskoj nije na mjestu. Možda se s određene rezerve može kazati da je Engleska zemlja bez seljaka, USA zemlja bez seljaka (jer farmeri nemaju značaj seljaka u tradicijonalnom smislu) i bez obrtnika, — ali Hrvatska (kao i mnoge druge evropske države) sačuvala je do danas jaki obrtnički stalež. Obrtnici pozvani su da ispune vrlo važne privredne, socijalne i kulturno-političke zadatke u narodnoj i državnoj zajednici. Obrtnici nastoje svojim činidbama osigurati našu kulturnu egzistenciju time, što nam pružaju dnevni kruh, odijelo, stan i mnoštvo drugih kulturnih proizvoda bez kojih se ne može ni zamisliti suvremena ljudska egzistencija. Pored toga obrt stvara priznate i tražene stručnjake i stručne radnike, koji svojim duhom i spremom stvaraju kulturne vrednote od kojih mnoge imaju trajan značaj kao primjerice velebne katedrale, moderna učilišta i druge građevine, prometne puteve i bezbroj drugih objekata, koji preživljuju generacije i stoljeća. Obrt i obrtnička radionica je povrh toga stjecište za zajednički rad obrtničkih majstora, naučnika i pomoćnika, a pored toga i mjesto na kojemu se uspostavlja dnevni kontakt između obrtnika i potrošača — poslovnih prijatelja.U tome leži ogromna važnost obrta i obrtnika, koju ne može zamračiti sadanja prolazna perioda političkog nemira i zastranjivanja, koje nijesu skrivili obrtnici i koje oni sami ne mogu ukloniti. Za to je potrebno unapređivati tu privrednu granu, jer bez nje ne može biti nijedan narod pa ni mi Hrvati, a gdje nema razvijenih proizvodnih rukotvornih privrednih grana, ne može se razvijati ni poljodjelstvo.

Važnost obrta pokazuju nam i statistički podaci. Uzmimo primjer jedne vrlo industrijalizirane i jedne agrarne države. U Njemačkoj opstojalo je u godini 1938. oko 1,600.000 obrtničkih preduzeća s oko 4,650.000 zaposlenih lica; ukupan broj lica, koja su zaposlena u njemačkom obrtu, obuhvaćao je u to vrijeme jednu trećinu sviju lica, koja su zaposlena u obrtu i industriji. Nadnice, koje su isplaćene u godini 1938. u njemačkom obrtu,

[211]) Dr Eugen Sladović: Obrt je kulturni stvaralački faktor. (Spomenica Saveza Hrvatskih obrtnika — središnjice u Zagrebu povodom propagande Obrtničkog tjedna od 7. do 15. prosinca 1940. Zagreb. 1940, str. 9.—21).

iznosile su oko 3 milijarde RM, dok je primjerice industrija isplatila u godini 1937. u ime nadnica oko 12 milijarda RM. Promet, koji su izvršili njemački obrtnici u godini 1938., približio se najvišim brojkama od godine 1929., a najniže stanje privredne krize premašeno je već za 100%. U Hrvatskoj (prema stanju do 10. IV. 1941., kad još nijesu spojene sve hrvatske zemlje) opstoji prema popisu od 31. III. 1931. ukupno 4,024.601 stanovnik, a prema zanimanju otpada: a) 3,128.867 (77,74%) na poljodjelstvo, šumarstvo i ribarstvo, b) 417.633 (10,38%) na obrt i industriju, c) 89.981 (2,24%) na trgovinu, d) 10.724 (0,27%) na novčarstvo i kredit, e) 97.694 (2,43%) na promet, f) 144.352 (3,59%) na javne službe, vojsku i slobodna zvanja i g) 135.350 (3,35%) na druga zanimanja i na lica bez zanimanja. To pokazuje, da obrt i industrija predstavljaju iza poljodjelstva najveću skupinu zvanja u Hrvatskoj, a pošto je obrt većinom koncentriran u gradovima, trgovištima i gradićima, predstavlja važan sektor komunalne politike, koja mora (jednako kao i državna privredna politika) uvažiti činjenicu, da je obrt (pored seljaštva) važno vrelo za političke ideje. Snaga i vrelo snage obrta sastoje u činjenici, da je obrt ukorijenjen u narodu, da je iz njega izašao i da je s njime najuže povezan kao i da sve svoje stvaralačke sposobnosti ulaže na unapređenje svojih zadataka. Dok razumijemo crpiti iz toga vrela, ostaje ono životno svježe i elastično tako, da može uspješno koracati s tempom (zahtjevima) vremena. Obrt i njegovi predstavnici razumiju naime čuvati tradiciju, ali ne odbacuju ni novije tečevine, koje služe daljoj izgradnji. Obrt nije samo apsolutno životno sposobna privredna djelatnost, nego i socijalno-životno nužna privredna grana. U tome sastoji opravdanost zaštite obrta, kojemu treba omogućiti da ostane uvijek zdrav, životno sposoban, jak i autohton. Majstor obrtnik, vlasnik obrtne radionice, prenosi na svoje naučnike i pomoćnike stečeno znanje i iskustvo, vrši funkciju duhovnog i privrednog odgojitelja, a time ispunjuje državnopolitičke i komunalne zadaće uz odgovornost prema zajednici. Preko obrtnika poprima rad novu etičku vrijednost, koji ga oplemenjuje. Obrtnik sudjeljuje i na formiranju sudbine narodne zajednice. Poznato je iz hrvatske povijesti da su obrtnici uvijek nastupali kao grana hrvatskog narodnog organizma.

Prohujale su različite oluje nad hrvatskim narodom, no usprkos teških armatura protunarodnih sistema posljednjih decenija ideologija hrvatskih obrtnika ostala je nepromijenjena. Položaj obrtnika ne smije se promatrati isključivo s privredne, nego i sa socijalne strane. Izgledalo je kao da mora rukotvorni obrt postepeno propasti radi nejednake utakmice s industrijom i velekapitalističkim obrtnim poduzećima[212]). Pojavljivali su se dapače

[212]) Dr Eugen Sladović: Statistika i mali obrt (Hrvatski Radiša, Zagreb. Godina XI, broj 22 i 23. Godina XII, broj 1).

glasovi, da ga treba do njegovog izumrća podržavati jedino iz socijalnih obzira radi očuvanja sadanjih obrtnika od propasti, i ako obrt predstavlja u eri gigantskog razvitka tehnike anahronizam. No to je posve pogrješno shvaćanje kako to pokazuje razvitak najnovijeg obrta. Pogrješno je suprotstavljati obrt i industriju kao sutakmičare, od kojih jedan (jači) mora uništiti slabijega, jer u zdravom privrednom poretku moraju opstojati obje te proizvodne privredne grane te se međusobno upotpunjivati. O tome nema dvojbe da danas opstoji poprište borbe između rukotvornog obrta i industrije, ali tu borbu treba nastojati umanjiti, ublažiti i eliminirati te time obrtu omogućiti da izvršuje svoje specijalne funkcije. Opstoji čitav niz zadataka, koji izlaze iz bića samog obrta, a u kojima je obrtnički rad daleko premoćan nad tvorničko-industrijalnom proizvodnjom. Obrt može proizvoditi i za one sektore privrednog tržišta, za koje se skupi i glomazni industrijalni aparat ne brine. Zadaća je smišljene obrtne politike da podigne tehnički niveau obrta, da mu omogući stečenje tehničkog i trgovačkog znanja, da udovolji kreditnim mogućnostima malog obrtnika, da racijonalizira nabavu sirovina i dr. Obrtu mora se pružiti mogućnost da svoje činidbe udešava prema zahtjevima modernog vremena. U tu svrhu treba unaprijediti sve one institucije, koje tome pogoduju kao primjerice: zavode za savjetovanje kod izbora zvanja, stručne škole za izobrazbu obrtničkih naučnika i praktične tečajeve za dalju izobrazbu pomoćnika i obrtničkih majstora, obrtničke izložbe, muzeje i sl. No pored svega toga treba stvoriti i preduvjete za suvremen i uspješan obrtnički rad. Obrtnicima treba pružiti potreban stručan savjet u pogledu najnovijih tečevina znanosti, tehnike i spoznaje, uputiti u modernu pretvorbu sirovina i tvari, u svrsishodno vođenje radionice, suvremenu nabavu sirovina i oruđa, provedbu većih i izvoznih narudžaba, knjigovodstvo, kalkulaciju, privrednu reklamu i sl., a povrh svega toga omogućiti im stečenje kulturne izobrazbe. Unapređenje obrta uključuje u sebi mnogobrojne tehničke, privrednopreluzetničke, odgojne i kulturno-političke mjere, koje su podesne da podignu sposobnost (kapacitet) obrtničkih činidaba, koje su potrebne i korisne za potrošače, a unapređuju narodnu privredu uopće i komunalnu privredu napose. Državna ekonomska politika, koja je smišljeno vođena i koja prema načelu pravednosti podjednako skrbi za unapređenje obrta i obrtništva na čitavom državnom području ne privilegirajući ni pojedince ni pojedine dijelove (gradove) države, vrši odlučan utjecaj na unapređivanje obrta. No pored toga pripada važna funkcija komunalnim tijelima, koja moraju svoje ekonomsko-političke mjere udesiti prema svojim osobitim prilikama i lokalnim obzirima. Obzirom na komptenciju hrvatske vlade na obrtnom sektoru očekuje hrvatsko obrtništvo svoj novi procvat. To vrijedi i za komunalnu politiku, jer razvijeni i cvatući obrt predstavlja blagoslov za svaku sređenu i zdravu komunalnu zajednicu. Obrt pruža

mogućnost egzistencije svim onim silama, koje su stručno spremne i sposobne, a zajedno s poljodjelstvom i trgovinom predstavlja podlogu za stvaranje samostalnoga srednjeg staleža u narodnoj zajednici, koji u socijalnoj izgradnji sačinjava stepenicu za socijalan i privredni uspon pojedinaca i za narodno blagostanje. Obrt predstavlja sretan spoj rada i vlasništva kao dviju važnih faktora privrednog života i napretka. Rad je osnovni elemenat svega pojedinačnog i narodnog (državnog) života, jer se njime stiče privatno vlasništvo, a ovo predstavlja nepovredivo dobro sunarodnjaka, koje se mora upotrebljavati na korist čitave narodne zajednice. Obrtnici ne žive od rente, nego od rada svojih ruku u koji ulažu svoju stručnu spremu, poštenje, marljivost i kulantnost. Obrtnik je podjedno i radnik i vlasnik tako, da ispunjuje dvostruku funkciju u narodnoj zajednici. Za to je pravedno da u privrednom i socijalnom životu naroda zauzima naročito važan položaj.

Najvažnije funkcije obrta unutar narodno-privrednoga proizvodnog procesa i socijalne izgradnje narodne zajednice traže, da se naročitim načinom unapređuje. Čitav niz proizvodnih i korisnih činidaba, — kojima pripada dalekosežna važnost za dnevni život stotina tisuća i milijuna ljudi i za ispravno i normalno funkcioniranje narodne privrede, — ne može se izvršiti isključivo u poljodjelstvu, industriji ili trgovini, dok obrt sam dominira na tržištu u čitavom nizu proizvodnih činidaba. Danas uvažuje se u sve jačoj mjeri rad prema vrijednosti i kvaliteti i upravo radi toga mora obrt svim sredstvima nastojati da ispuni osobite zadaće, koje traže u prvom redu izobrazbu samog obrtnika, odnosno obrtničkog podmlatka.

Nema sumnje, da u današnjem vremenu pripada posebna zadaća obrtničkom zadrugarstvu, koje je osnovano na načelu solidarizma i samopomoći. Obrtničko zadrugarstvo nije nastalo iz korjena liberalizma niti se je sraslo s liberalizmom, nego je naprotiv nastalo za vrijeme cvata liberalizma kao antiteza tome individualističkom svjetovnom nazoru. U zadrugarstvu naglašena je misao solidarizma i međusobne pomoći zadrugara, a njegova značajka sastoji u uzajamnim činidbama. To vrijedi za sve vrste zadruga. Devet desetina kredita zadružnih novčanih ustanova otpada na malene kredite. Kod toga ne postavlja se načelno pitanje da li stvarno osigurani krediti ili personalni krediti, nego da li je konkretan kredit narodno-privredno poželjan i da li će se ispravno upotrijebiti tako, da ne služi za trošenje kapitala i uništenje glavnice. Obrtničko zadrugarstvo omogućuje obrtnicima, koji ne raspolažu s potrebnim kapitalom, da se uključe u narodno-privredni produkcijoni proces. To vrijedi i za kredite, koje potražuju obrtnici za osnivanje ili proširenje svog poslovanja, što iziskuje u budućnosti naročitu pažnju, jer se mora nastojati ispuniti prazninu, koja normalno nastaje iza ostarjelih i nemoćnih obrtnika, s obrtničkim podmlatkom. Pored toga treba izgraditi i kreditiranje malenoga trgo-

vačkog staleža, što iziskuju dugogodišnje povjerenje i suradnju između zadružnih novčanih ustanova i malih trgovaca. Tu akciju treba da svojski pomažu i komunalna tijela.

Obrtnici polagali su od vajkada veliku važnost komunalnoj politici, pa su još za vrijeme cehova uspjeli zadobiti utjecaj na gradsku upravu. U novije vrijeme manifestira se ta težnja obrtnika na taj način, da utječu na komunalnu upravu i komunalnu politiku preko gradskih zastupnika, koji potječu iz njihovih redova. Ti gradski zastupnici pomažu unapređivanje prava i opravdanih interesa svijju građana, ali kod toga posvećuju i pažnju obrtničkim potrebama. To zastupanje obrtničkog staleža u gradskom zastupstvu važno je radi velikog broja obrtnika u svim općinama, kao i radi činjenice, da su egzistencija i rad obrtnika u općinama vrlo usko povezani sa životom i napretkom općine, u kojoj djeluju. Ti gradski zastupnici iz redova obrtnika crpe svoje direktive iz obrtničkih staleških krugova i organizacija, pa mogu poslužiti izvornim informacijama u svim pitanjima, koja se tiču obrtnika, napose njihovog odnosa naprama gradskoj općini. Na taj način mogu doprinijeti boljem razumijevanju obrtničkih problema, i to napose u vezi s usavršavanjem škola za obrtničke naučnike i pomoćničkih tečajeva, osnivanjem opetovnica i sl., jer bez valjane izobrazbe obrtničkog podmlatka ne može se očekivati napredak obrta. Zdrava socijalna politika gradskih općina može se osnivati samo na zdravoj privrednoj komunalnoj politici. To vrijedi napose u pitanju privredne stručne spreme građana-privrednika. Privredna stvaralačka sposobnost osniva (stiče) svoju inicijativu i prodornu snagu jedino na osnovi solidne stručne spreme. Odgoj i stručna sprema predstavljaju posao i dužnost komunalne zajednice. Ako se politika shvati kao svjesno formiranje sudbine ljudi i unapređivanje njihovoga moralnog, političkog, privrednoga i pravnog stanja u slobodnoj državnoj i komunalnoj zajednici, onda svakoj privrednoj grani (pa tako i rukotvornom obrtu) pripada jedna funkcija politike. Pripadnici svíju privrednih zvanja, koji aktivno sudjeluju u privrednom radu, moraju svoje stručno znanje i spremu stavljati na raspolaganje i u službu narodne i općinske zajednice. To se ne tiče samo činjenice, da narodna privreda i njezine pojedine grane, zaposluju i hrane mnogobrojne ljude, kojima pružaju mogućnost rada i zaslužbe, nego i mnogobrojne članove njihovih obitelji. Kod onih grana narodne privrede, kod kojih se rad osniva na osobnoj stručnoj spremi, pripada odgoju podmlatka naročita važnost. Tu predstavlja odnos između obrtnog majstora i naučničkog podmlatka odgojni odnos[213]), dok je stručna naučnička (produžna) škola njegov pomagač.

Srednji stalež — a napose mali obrtnik i trgovac — traži reformu bankovnog sistema tako, da ne će koristiti samo malom broju velikih pri-

[213]) Dr Eugen Sladović: Naučničko pravo. Zagreb. 1925., str. 1. i sl.

vrednih poduzeća, nego i malim samostalnim privrednim jedinicama iz krugova rukotvornih obrtnika, trgovaca, poljodjelaca i t. d. tako, da se ovi ne će u potrebi morati obraćati na privatne zajmodavce i lihvare ni plaćati horendne kamate. Srednji stalež traži izgradnju kreditnog sistema i reformu kreditne politike (ukinuće monopolizacije kredita), koja će osigurati jeftine kredite uz povoljan kamatnjak te na taj način omogućiti održanje velikog broja samostalnih socijalnih i privrednih jedinica iz kruga srednjeg staleža, a time podići čitav standard života. U tome leži i pomenuta važnost pomaganja zadrugarstva na kreditnom području.

Srednji stalež zabacuje i pseudoracijonalizaciju, koja vodi neopravdanoj hiperprodukciji i uzrokuje štetne posljedice na privrednom i socijalnom području. Srednji stalež traži solidarističku (plansku, a ne kolektivističku) racijonalizaciju, koja će koristiti svim članovima određene društvene zajednice, i harmonizirati njihove interese. Takva racijonalizacija mora polaziti sa stajališta čovjeka, a ne s podloge materijalnog dobra, kako to provodi racijonalizacija velikog kapitala. Solidaristička racijonalizacija omogućuje svim ljudima iskoriščavanje suvremenih kulturnih dobara tako, da ova nijesu rezervirana samo za privilegirane društvene slojeve i klase.

Srednji stalež naročito se protivi monopolističkim težnjama velikog kapitala, koji preko horizontalne i vertikalne koncentracije[214]) nastoji uvesti industrijalni i financijalni feudalizam, a smatra da slobodna poštena utakmica uz potrebna ograničenja (onemogućavanje zloporaba) mogu uspješno regulirati privredne odnose. Za to se primjerice trgovački stalež kao pripadnik srednjeg staleža bori protiv kartela, trustova, velikih trgovačkih skladišta i sistema filiala u trgovini i traži zaštitu od akcija, koje dovode sitne rukotvorne obrtnike i manje trgovce u privrednu ovisnost, a samostalne privrednike postepeno pretvaraju u svoje agente provizionare, ili ih istiskuju iz privrednog tržišta i proletariziraju.

Današnji privredni, pravni i društveni poredak u zapadno-evropskom smislu osniva se na privatnom vlasništvu, slobodnoj poštenoj utakmici, slobodi ugovaranja i nasljednom pravu. Pripadnici srednjeg staleža su pristaše toga pravnog, privrednog i socijalnog poretka, ali usprkos toga protive se prevelikoj koncentraciji kapitala i proletarizaciji širokih narodnih slojeva radnog naroda, jer ona može konkretno pretstavljati pogibelj za postojeći pravni i društveni poredak. Radnik, koji radi u nesamostalnom zavisnom položaju za nadnicu, nije interesiran na održanju pravnoga i privrednog poretka, u kojemu je osuđen raditi za nadnicu, koja mu onemogućuje minimum suvremenih životnih i kulturnih dobara pa mu je irelevantno, da li sredstva za svoje izdržavanje zarađuje u inokosnom, karteliranom ili socijaliziranom poduzeću; pošto je velikih poduzetnika malo, ne mogu

[214]) Dr Mijo Mirković: Industrijska politika. Beograd. 1926, str. 97 i sl.

sami održati takvo društveno uređenje. Za to srednji stalež traži, da se ograniči svemoć velikog kapitala i provede pravednija razdioba privrednih i kulturnih dobara te u pravednijem društvenom uređenju i radniku pruži mogućnost boljeg standarda života tako, da će biti interesiran na njegovom održanju. Treba stvoriti što više samostalnih društvenih jedinica sposobnih za vlastiti kulturni život. Radi toga srednji stalež naglašuje, da od njegovog održanja ovisi blagostanje naroda. Ta pitanja dotiču se područja socijalne politike[215]) koja mora na svaki način sprječavati pauperizaciju[216]). O tome nema sumnje, da odlučan utjecaj na te probleme vrši država i njezino zakonodavstvo, odnosno uprava. No i ako je komunalna uprava lokalno ograničena i delegirana, može svojom ispravnom politikom izravno unapređivati svoj gradski srednji stalež i stvarati jake, zdrave i porezno-sposobne građane, koji na privrednom području proizvode i distribuiraju dobra i usluge.

Zdrav socijalni sastav (struktura) općinskih teritorijalnih korporacija može se osnovati samo na zdravoj privredi. Za postignuće takvog stanja ne dostaje samo djelotvorna socijalna politika, — koja po sebi predstavlja neophodan važan sastavni dio komunalne politike uopće, — nego je potrebna i planska oprezna i svrsishodna privredna politika[217]). To se tiče naročito komunalne ekonomske politike, koja obuhvaća skrb za trgovinu, obrt, industriju, poljodjelstvo i turizam unutar općinskog područja, i uzajamne odnose tih komunalnih privrednih grana naprama općoj narodnoj privredi, kao i njezine najuže povezanosti sa socijalnom politikom. Takva privredna politika koristi naročito malom rukotvornom obrtu, koji je povezan sa stanjem i napretkom industrije[218]). Privredna komunalna politika u korist srednjeg staleža obuhvaća skupine samostalnih poduzetnika u rukotvornom obrtu i trgovini, dok skrb za skupinu pripadnika srednjeg staleža, koji zauzimaju nesamostalan društveni položaj i spadaju među radnike i namještenike, obuhvaća socijalno-političke mjere.

Izrazom »komunalna socijalna politika« označuju se u današnjoj praksi sve one mjere, koje provode općine, a služe za unapređenje blagostanja sviju članova odnosne općine ili određenih skupina ili slojeva. Prema tome upotrebljuje se ovdje izraz »socijalna politika« prema defini-

[215]) Karl Pribram: Sozialpolitik als theoretische Disziplin. (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Herausgegeben von Emil Lederer. Band 55, Heft 3. Tübingen. 1926, str. 577. i sl).

[216]) Dr Carl Rodbertus-Jagetzow: Zur Beleuchtung der sozialen Frage. Theil I. (Zweite Auflage). Herausgegeben von Moritz Wirth. Berlin. 1890, str. 6.

[217]) Wilden: Mittelstandpolitik (Handwörterbuch der Kommunalwissenschaften. Herausgegeben von Dr Jos. Brix, Dr Hugo Lindemann, Dr Otto Most, Dr Hugo Preuss und Dr Albert Südekunn. Dritter Band. Jena. 1924, str. 399).

[218]) Dr Eugen Sladović: Statistika i mali obrt (Hrvatski Radiša, Zagreb. Godina XI, broj 22. i 23. i godina XII. broj 1).

ciji Jastrow-a[219]) u značenju politike, koja se provodi prema socijalnom stajalištu tako, da obuhvaća čitavo područje politike, ali uvijek isključivo prema socijalnom stajalištu. Tako shvaćena komunalna socijalna politika ne predstavlja zasebnu ressortno odijeljenu granu komunalne uprave, nego samo određeno stajalište, koje se uvažuje u svim komunalnim upravnim granama. No o tome nema sumnje, da se pored takvoga općeg socijalnog stajališta, koje prožima ili treba da prožima sve komunalne upravne grane, postepeno izgrađuje zasebna grana (ressort) komunalne uprave, koja se bavi isključivo s unapređenjem socijalnog blagostanja općinskih pripadnika (članova). To drugim riječima znači, da svaka napredna općina mora u svim svojim komunalnim upravnim granama uvažavati socijalno stajalište t. j. mora ih voditi socijalno i socijalno-politički, makar je kod nje izgrađena posebna upravna grana za socijalnu politiku. Prema tome zasebna grana komunalne socijalne politike predstavlja skup sviju komunalnih mjera, koje se preduzimaju u korist privredno slabijih općinskih pripadnika (članova), koji su prema svojem društvenom položaju i imovinskom stanju privredno nesamostalni i ovisni te prema tome socijalno zapostavljeni, u svrhu izravnanja ili bar ublaženja klasnih i drugih društvenih opreka. Komunalna socijalna politika uključuje po tome sve one mjere, koje provode općine na socijalnom području, a ne spadaju u područje privredne politike ni unapređenja privrede. Tako shvaćena komunalna socijalna politika obuhvaća prema napomeni G. Albrecht-a[220]) i široko područje: »... der mittelständischen Wirtschaftsförderung«.

Područje rada komunalne socijalne politike je za to vrlo opsežno, a obuhvaća: a) predradnje za državnu socijalnu politiku na području socijalnog osiguranja, javno posredovanje kod zaposlenja nezaposlenih lica, savjetovanje kod izbora zvanja, skrb i pomaganje nezaposlenih lica, obraničko-mirovno sudovanje u sukobima između rada i kapitala, i sl. Znatan dio tih agenda postepeno je prešao u kompetenciju državnih oblasti ili socijalnih samoupravnih institucija (osnovanih na paritetnom načelu), ali općine vrše i kod njih još i danas znatan rad, b) socijalno-političko delegirano područje rada u pitanjima mjesnih ureda rada kao nosioca posredovanja kod zaposlenja nezaposlenih lica, skrb za nezaposlena lica, produžene obuke i sl., c) socijalnu politiku općina u njihovom svojstvu privrednih subjekata[221]) (t. j. kao primaoci privrednih činidaba, kao izdavaoci pri-

[219]) Jastrow: Sozialpolitik Jena. 1924.

[220]) G. Albrech: Kommunale Sozialpolitik (Wörterbuch der Volkswirtschaft. Herausgegeben von Ludwig Elster. Vierte Auflage. 15 Lieferung. Bogen 36—42 des II. Bandes). Jena. Str. 591.

221) Otto Schilling: Katholische Wirtschaftsethik. München. 1933, str. 242. — Dr Mijo Mirković: Zanatska politika. Beograd. 1934, str. 78. i sl. — Dr F. A. Westphalen: Arbeit und Einkommen (Ständisches Leben. Blätter für organische Gesellschaft- und Wirtschaftstheorie. Wien. 4. Jahrgang. Heft 1, — 1934, str. 19. i sl).

vrednih naloga i kao nosioci komunalnih privrednih poduzeća), i d) velika posebna glavna područja komunalne socijalne politike, među koja spadaju: skrb za komunalna stambena pitanja i skrb za komunalni pučko-prosvjetni rd. Obje ove skupine rada komunalne socijalne politike služe općem unapređenju kulture i koriste svim općinskim pripadnicima (članovima), ali su naročito značajne po svojem osnovnom motivu, koji uključuje privredno i socijalno potisnute krugove općinskog pučanstva i nastoji ublažiti ili ukloniti klasne opreke. Među važna sredstva za unapređenje pučke prosvjete spada osnivanje pučkih općinskih knjižnica i čitaonica, osnivanje i pomaganje pučkih sveučilišta i prosvjetnih tečajeva, održavanje predavanja o različitim aktuelnim pitanjima. priređivanje glazbenih i kazališnih priredaba, kino-predstava i sl.[222])

Oživotvorenje socijalnih zadataka uključuje zaštitu ekonomski slabijih društvenih krugova i pojedinaca. Socijalna politika, koja nastoji postići tu svrhu, korigira opstojeću socijalnu razdiobu priroda i dobara. Za to ne treba začuditi, ako se i pomenuto pitanje organizacije kredita ubraja među zadaće, kojima se ispunjuju prvorazredne socijalne svrhe. Organizacija kredita mora težiti zatim, da privrednu snagu i pretičak kapitala racijonalno privede od onih, koji njima raspolažu, a nijesu im potrebni, onima, koji ih trebaju za osnivanje ili unapređenje svoga privrednog rada. Doklegod nijesu opstojale uređene banke i štedionice, nijesu lica bez novčanih sredstava mogla osnovati ni uspješno voditi privredno poduzeće. U tome pripada velika važnost komunalnim štedionicama.

---

[222]) Dr Kar. v. Balás: Die Grundlage der Sozialpolitik. Jena. 1926, str. 64. i sl.

Piše: VIKTOR KUČINIĆ

(Nastavak)

Broj 216—218 Godina 1746.

VJEŠTICA ŠIRI KUGU PO HRVATSKOME ZAGORJU

Georgius Dragovanich, županijski sudac, koji nam je poznat iz Cindekičine parnice, nalazi se tri godine zatim službenim poslom u Kuplenovu kraj Stubice, gdje na imanju plemenitog gospodina Ladislava Plepelića provodi istragu protiv vještice M a r g a r e t e V l a h o v i ć, koja je bila pod sumnjom, da je uz pomoć svojih sinova F r a n j e i I v a n a »velike coprije u selu spelavala«.

Glavni tužitelj bio je kovač Stjepan Vlahoviček, kod kog je u nauku bio Ivan, sin Margarete Vlahović a za vrijeme šegrtovanja, koje je trajalo u svemu pola godine »sigdar je kovaču puno železja zginulo«. Kad je majstor šegrta pitao: »Kaj to je? — povedati mu ni hotel, nego se je z njim pregovaral i k tomu ga još špotal, a prešesnu zimu z navuka kovačije i z njegove hiže pobegel je činiti«. Osim toga iskazuje kovač, da je njegov bivši šegrt tražio, da mu mora povratiti »rainčkov 12 koje mu je mati njegva vu napredak od navuka pogodjene kovachie dala«. Kad mu gazda taj novac nije htio dati — zagrozio mu se naučnik Ivan svojom majkom, koja će mu takovu poparu skuhati, kakve još nije imao u kući svojoj. I zbilja! Neko vrijeme zatim umrije mu žena: »A vu betegu da je po svem životu, po vusteh, po obrazu i pod rukama černa postala«. A i njegova djeca, njih šestero, oboliše od slične bolesti: »Od Svechnice do Jurjeva betezni su ležali, tak da ni po hise (hiži) prejti nisu mogli, doklem ih sam ni prenesel i da su takaj deca njegva vu takovom betegu po celemu životu na falate cherna bila a najstarecha kchi njegva Baricza je rekla, da su ona i druga deca zato betezna, kaj ih je stara Vlahovichka vchinila. Svedok je

zatim isel vu Zagreb patrom Kapucinom po sveti prah z kojem je decu svoju kadil i napajal a taki im je lakše bilo«. Iz ove optužbe možemo zaključiti, da su kovačeva djeca i žena obolila od kuge, koja je izmedju 1743. i 1745. godine harala u našim krajevima.

U ono su doba vjerovali, da kugu šire vještice. To vjerovanje bilo je uvriježeno u cijeloj Evropi i gdjegod bi se ta grozna pošast pojavila, nastali su strašni progoni tobožnjih vještica, koje su navodno po nalogu vraga, svog gospodara, sipale gradskim ulicama neke čarobne praške, mazale zidove kuća, mutile vodu u zdencima i tako širile kugu da unište kršćanski rod. Slično širenje kuge po vješticama osobito nam je vješto prikazao slavni talijanski književnik Aleksandar Manzoni (1785.—1873.) u svom besmrtnom romanu: »Vjerenici« (I promessi sposi) gdje je u nekoliko poglavlja opisao haranje kuge u Milanu 1630. godine.

Margaretu Vlahović i njezine sinove otpremiše u Zagreb, županijskome sudu, koji je bio također na Griču, a mučenje vršilo bi se u kojoj od gričkih kula, jer županije zagrebačka nije imala vlastitih torturalnih sprava. Nesretnu Margaretu staviše na muke a zatim je spališe. Njezin sin Ivan putem u Zagreb sretno je umakao dočim je Franjo bio riješen krivnje, jer mu nisu takovu mogli dokazati.

Broj 219. — Godina 1746.

NESRETNA JELICA, PLAMENOM OBUHVAĆENA, ODKIDA SE S LOMAČE I BJEŽI U ŠUMU

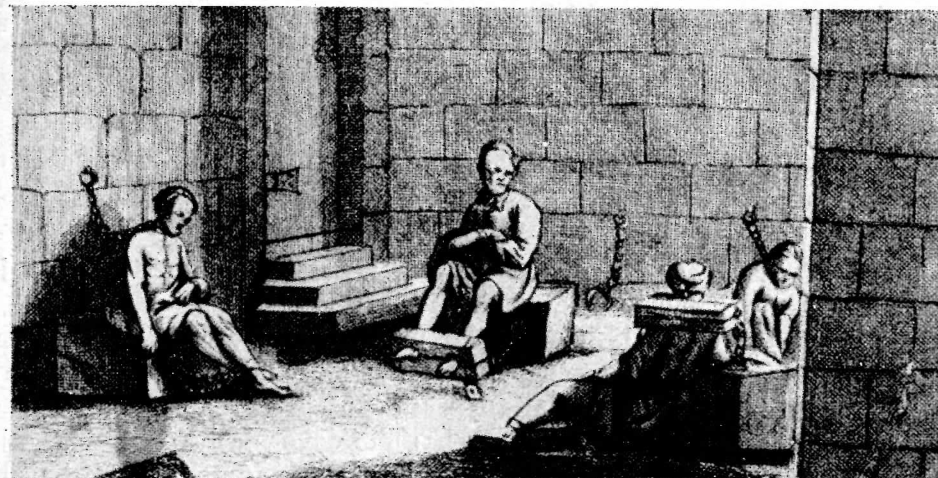
Dokumenat o spaljenoj vještici Jelici Futaković pohranjen je u arhivu obitelji baruna Raucha u Lužnici i u njemu čitamo: »Dana 29. maja 1746. godine, slijedeći dan nakon što je tuča uništila usjeve, skupilo se oko tridesetak seljaka iz Doljnje Stubice i uhvatiše svoju suseljanku Jelu Futaković. Nju okriviše, da je vještica i tučom da je selo podarila. Čvrsto je zavezaše i odvukoše na brdo Kamenjak; tu su je pritisli o jedan stup koji je virio iz lomače podignute još prije nekoliko godina. Kad su lomaču užgali, spomenuta Jela, koja je bila već sva u plamenu nenadano se trgla, skočila s lomače i pobjegla u obližnju šumu. No seljaci je brzo uhvatiše i onako obavijenu plamenom dotjeraše i privezaše za drugu lomaču, koju su odmah zatim potpalili i od »koteroga je ognja rečena Jela dušu zpustila i do kostih obgorela je«. Ovome zvjerstvu svaki je daljni komentar suvišan...

Broj 220—227. Godina 1747.

OSMERO VJEŠTICA PRED SUDOM

Velika rasprava s brojnim dokumentima objelodanjenima po Tkalčiću i Bojničiću. U sudnici se nalaze: Drapuška Margareta, Perušić

Barbara, Uvašić Marija, Vukšić Katarina, Jugović Uršula, Tucman Helena, a tokom rasprave doznajemo, da su Škovranka Dora i Matković Magda također bile u cehu i to iz iskaza Vukšićke koja veli, »da Škovranku i Matkovićku kruto pozna i da jednu i drugu zežgali jesu«. Vukšićka je okrivljena, da je opčinila dijete svoga brata, koje je nakon toga umrlo a to se zbilo ovako: »Ona je prešesni Božić hotejući iti k polnoćki a kak je rano pošla, bila se navrnula k hiži brata svojega i kadi je videla drobninu vu rešetu na stolu — netaji, da ne bi rekla svojemu bratu: »da onde i njoj bude pečenja« a brat joj je dal jen falačec; da li se pak ona bila potlam čez obluke nalukavala ali detetu naškodila, do glave taji, pače gdaje čula, da je dete vumerlo, da je za njim jako plakala.

Tamnica u starome vijeku

Interesantan je odgovor Jugovićke kad je sudac pita, da li pozna Doru Škovranku:

»I kade je ta ista Dora i jeli živa ili mertva i ak je vumerla zakaj je vumerla?« Prem sud znade, da je Dora spaljena kao vještica on želi da iznenadnim pitanjem čuje što Jugovička misli o progonu vještica a ona dosta vješto odgovara: »Znam da je Dora bila vu vuzi i da su ju prešesnu zimu zežgali, zakaj to pak nezna ar ž njum nigda ne govorila«. Helena Tucman na pitanje, da li pozna Škovranku i Matkovićku veli, da je »čula ljudi spominjajući se, da su bile hman žene i kaj su zaslužile to su i dobile«. Tucmanka je optužena zbog svoga sina: »Taj kad je bil na tlaki na dvoru ostavil je na štali gnojne deske (truhle, a kad je gospon špan prek tih daski na štalu hodil, da je zkup žnjimi dol opal i zatim obetežel a ona da je njegvom betegu kriva«. Zaključak: pijani je špan pao sa staje i slomio

nogu, a jadna Tucmanka morala je radi toga na lomaču. Margareta Drapuška izjavljuje, »da je vrag z njom živel vu kipu pokojnega Jureka i kad je z njum živel, da ju je lepo na postelje obimal i da je bil merzli«. Ostale optužene slično govore. Proces je završen time, da je Vukšić-Rakoczi bila riješena krivnje, jer na njezinom tijelu nije pronađn vražji pečat a niti joj se torturom moglo dokazati, da je vještica. Ostale su spaljene.

Broj 228. — Godina 1747.

RIJEŠENA KRIVNJE

O optuženoj K a t i R o k a t govori maleni zapisnik od četiri retka, koji veli, da se Kata osumnjičena zbog coprije i crne magije riješava krivnje, jer nisu nikakovi sigurni dokazi sudu podastrijeti.

Broj 229. — Godina 1748.

VJEŠTICA IZ ČEPINA U SLAVONIJI

Ovo je jedini poznati vještički proces iz Slavonije a uz to i jedina parnica, u kojoj su akteri pravoslavne vjere. A n i c a, žena Jovana P a u k o v i ć a u dobi od 27 godina okrivljena je zbog vračanja i liječenja ljudi raznim travama i korijenjem bilina. Osim toga optužiše je, da je prouzročila smrt mnogobrojne djece (u selu su se pojavile crne kozice!) i da je kravama oduzimala mlijeko. Jer nije htjela dobrovoljno da prizna, udarena je na muke i na trećem stepenu torture odaje, da je u vještičkoj družbi, da je letila zrakom i da je bila u odnošaju s vragom, koji se zvao Joso. Odala je i svoje drugarice iz ceha: njih devet na broju. Konačno je osuđena na smrt a presuda je glasila: Anica Pauković neka se živa spali. Ali smrt se olakšava time, što će joj krvnik, kad lomača bude potpaljena, zavezati oko vrata vrećicu s barutom.

Ovaj način justifikacije smatrao se naročitom milošću, a ta je bila podijeljena, ako bi se kakova ugledna ličnost zauzela za osuđenicu. Kad bi prvi plamen lomače liznuo u vis, zapalio se barut ovješen o vratu i raznio je jadnoj ženi glavu. Ostaci mrtvoga tijela — bez glave — ostavljeni su dalje na lomači, dok nisu izgorili do kostiju. Naravno, da je to bio naročiti prizor za skupljenu razularenu masu, koja je uživala gledajući kako izgara opasna vještica bez glave.

Broj 230—232. Godina 1749.

SIN POTVARA ROĐENU MAJKU DA JE VJEŠTICA

Pred sudom zagrebačke županije nalazi se B a r a P e t r u š e v k a iz Vivodine podložnica »goszpe Jellachich Josephine« koja je kao »očive-

sta copernicza« bila ponajprije zatvorena u tamnici na Ozlju a zatim je dopremljena u Zagreb k županijskome sudu. Iz optužnice doznajemo, da je Petruševku radi vještištva potvorio njezin rođeni sin Ivić. Strašno! Bara se protiv potvore branila ovako: »Budući betežna svom sinu Iviću valuvala je, da vu ladici ima nekaj novac, koje vuzemši sin od nje ključ od ladice, penezi njoj je pokral. Zatim pak, kad ona spazila tu vučinjenu tatbinu — sin je obetežal i nju potvoril, da ga je ona včinila i razglasil ju za copernicu; ona mu pak ni toga včinila da bi on obetežal, nit ga ne vračila nego njezine gorke suze zbog kvara penez stočene jesu«.

Vješticu bacaju s gradskoga tornja u bezdan

Ono, što je u sudbenim dokumentima ovoga procesa zabilježeno prigodom preslušavanja svjedoka — predstavlja nam zaista vrhunac praznovjerja. Svjedok Andrija Blaž iz Vivodine, podanik plemenite gospe Josephine Jellachich rođene Vojnović iskazuje, da je »pred jedno osmimi leti bil za špana na Vivodini pri pokojnom još mladom Vojnovichu i potlam pri sadašnjoj svojoj gospi i da vu tom vrimenu španije imel je jednu dobru

volovsku mater (kravu!) i da je dobro mliko davala, koje k jednu od nje bilo je prošlo i da je krava čisto mliko zgubila i da zmirom sili k hiži te Bare Petruševke«. Sudu je odmah jasno, kao i svjedoku, da je Bara kravi čaranjem oduzela mlijeko. Isti svjedok govori dalje, »da je pred jedno šestimi let hodila jedna njegova diklič gliv brat i tak glive beruči namirila se na tu Baru Petruševku, takaj glive beruću, a kak je dete mlaje i frižeše i furt hodilo ispred Bare i više je gliv nabralo a imenuvana Bara počela mu se groziti. Kad je dite domov došlo, zaželа ga je zima tresti i na smrt zbetežalo je i v trih noći vsaku noć je dite vikalo, da ga naj nedaju i da ga Bara Petruševka gnjete«.

Drugi svjedok Ivan Farkaš iz Vivodine priča, »da ni imel derv pak je odišel vu lozu te Petruševke i one tri cere za derva posikal, kadi akoprem zdrav buduči, zgrabila ga tu večer zima i čez noć počelo ga tiskati, da je komaj dneva dočekal; poslal je po plebanuša i taj ga je izpovidal i svetimi sacramenti providiral a bilo mu je tak teško, da je štimal, da vsaki čas bude mu dušu spustiti. Gospa svidokova Jellachichka poslala je po plebanušu Bari Petruševki zapovid, da ako Farkaša neodčini, da ju hote taki vučiniti vu tamnicu postaviti i pravdu joj vučiniti i drugi dan je svidoku mam laglje bilo«.

Još osam drugih svjedoka iskazuju slične budalaštine. Tako Stanislav Kapucin, špan na imanju gospodina Jellachicha izjavljuje u zapisnik, da je Bara Petruševka bila prije pet godina po gospodinu Jelachichu radi nekog prekršaja izbatinana. Što se nakon toga dogodilo? Još iste večeri obolio je Jelačićev sin, mali Dizmuš; groznica ga tresla tri dana i zamalo da nije umro. Gospodin i gospodja Jelačićka znajući »da je Bara hman-žena i da copra« posumnjali su, dapače bili su tvrdo uvjereni, da je ona »tu zimnicu navergla na toga njihovoga sina i poslali su svedoka po Petruševku, koju su vu lisicah vuklenjenu dali na dvor dopelati«. Jelačić sad zapovjeda Bari, da mora maloga Dizmuša odmah odčiniti, ako ne, da će je baciti u tamnicu. Petruševku su odveli k djetetu »i ona je sproti Dizmušu rekla: »sinek moj, kaj ti je, nebude ti nikaj, nebude, bi li jel?« — i onda je od nekud černega kruha iznela i podala Dizmušu, koj kruha počel jesti a pervo lipoga kruha i dobrih jestvin ni mogel jesti — i taki on čas ga je zimlica puščala.« I tako je mali Dizmuš pl. Jellachich, koji je od prenatrpana želuca obolio, crnim vještičkim hljebom izliječen.

Petruševka stavljena na strašne muke priznaje, da se više od godinu dana nalazila u coprničkome cehu. Na pitanje: »Kak je vu isti coprnički stališ vlezla? — odgovora: »Prošestnu jesen me je vrag Markaj po riti osmeknul i to na kriseputju o pervomu mraku i da je toga Markaja vidla vu spodobi černega cucka i nek ju se z muke pusti, da sama hoće pokazati mesto, gdje ju je vrag osmeknul i zapečatil. Bara je potvorila i sestre

K a t u i D o r u L u k š i ć, koje za par dana budu takodjer dognane u tamnicu. Naravno, da je Petruševka zbog mnogobrojnih dokazanih joj zlodjela osuđena na smrt.

Broj 233. — Godina 1750.

».....AR ŽENAM NI NIKAJ ZAVUFATI!«

Iz ove parnice poznati su samo spisi o preslušavanju svjedoka, koji terete K a t u F a b i j a n i ć k u i prikazuju je kao veliku coprnicu. Prva svjedokinja Margareta Korušec tvrdi, da je Fabijanićka kriva za smrt neke vrtljarice Marijanke, koja je naglom smrću umrla, a kad je zato doznala Fabijanićka kazala je: »Praf je, da je vumerla!«. Kate Fabijanićke pak muž nekoj je Tobakarici i Magdici, vrtljaricama iz Ilice krao zelje: »One su istoga Katinoga muža za pokradjeno želje pred gosponom Baloghom sucem varoškim optužile i zato im je moral za svaku glavu zelja groš jeden dati i zato on njim se je pogrozil«. Svjedokinja dalje veli, da je optužena Kata rodom iz Ljubljane i »po pervome mužu soldatkinja, po

Mučenje i raspinjanje na klupi-rastezaljki

vezdašnjem težakinja i da za sebe poveda, da je roda gospockoga i da je serca strašnega i vu serditosti strašno zle reći i kletve govori i vu naglosti gotova je vsako zlo vučiniti...« Drugi svjedok krivi Fabijanićku za smrt svojih dviju žena: »Perva njegva žena Marianka je pred Andraševom s njim zdrava večerala ali po polnoći k sobotnom dnevu pričela naglo se tužiti, da ju je bodec i zima i potlam vrućina i vu subotu ob dvanaeste o poldan brez pameti vumerla je«. Druga njegova žena Magdica, otišla je na drugi svijet ovako: »Pred mesec dnevov zdrava s njim večerjala i legla je, ali okolu polnoći ravno tak na bodec i zimu pričela se tužiti a kad ju je on pital ovako: Kaj ti je, vendar si pri večeri zdrava bila? — odgovorila mu je, da je kruto i da čuti da joj čez vuha čez jedno nuter a čez drugo van — nekaj cvili«. Ovoj ubogoj ženi tjedan dana zatim počelo je meso s kostiju opadati i ona je ubrzo umrla. I za tu smrt bila je kriva Fabijanićka.

Treći prizvani svjedok iskazuje pred sudom, »da je copernica Kata sama okol pripovedala, da je nje pokojni muž-soldat bil copernjak i da je pri sebi imel tri coprie: dve je hitil v morje a tretju je sobom donesel vu Horvacku zemlju i na smertnoj je posteli počel o toj copriji ženi pripovedati al je najenkrat prestal i rekel je svojoj ženi Kati Fabijanićki: »Kaj bi to tebi povedal, kak da bi guski na rep privezal, a r ž e n a m n i n i k a j z a v u f a t i«. Po svoj prilici, da je Fabijanićka uslijed ovako strašnih optužba završila smrću.

Broj 234—238. Godina 1751.

VJEŠTIČKA MAST KAO PRILOG ŽUPANIJSKOGA SPISA

Veliki proces pred sudom zagrebačke županije a protiv vještica: Marijane V u g r i n e c, Marije F u ć k a n, Marijane B r u k e c, Magde B e n k o v i ć i Doroteje B l a š i ć, koje su pod pritiskom teškoga mučenja potvorile 35 drugih nedužnih žena a te je malo zatim također dohvatila ruka pravde! Ova parnica počela je u prosincu 1751. a dovršena je tek u ljeti 1752. godine, naravno sa smrtnim osudama.

Sve optužene bile su kmetice podžupana Saića u Sv. Heleni, gdje su pohvatane i dopremljene pred županijski sud u Zagreb. U glavnom su okrivljene da su nekoj Marijani Frajt »včinile noge« i ta nije mogla hodati, dok je opet nisu »odčinile«. Sud nije polagao nikakovu važnost izjavi jedne optužene, »da je spomenuta Frajtica na dvoru gospona vicekomeša Zajca pala i tak si noge polomila«. Ovaj proces obiluje mnogim zgodnim detaljima, koji su spomena vrijedni.

Prva optužena Marijana Vugrinec pred Svijećnicom je prošle godine idući od svoje kćerke stigla do križanja, gdje je ugledala neke žene, kako se goste kruhom i gibanicom. Među njima spazila je i Marjanu Brukec a druge nije mogla prepoznati, jer su licem bile okrenute od nje. Ove žene počele su je tada zvati u svoje kolo, ali tome se usprotivila gore spomenuta Marijana Brukec govoreći: »Ne zovete ju med nas, ona je hman jezika i hoće nas sve prepovedati«. U tom kolu bio je i »pogan« (vrag), koji ju je počeo k sebi zvati. Tom poganu bilo je ime »Lucifer« i on se k njoj »približil i to vu spodobi cucka, obernul ju je i ona je k njemu privolela i on ju je zapečatil tak, da ju je s tacum vudril po persah«. Dalje ova sirota plačući govori: »I denes na muki (torturi) zapečatil me je pogan i pred menum je stajal vu spodobi cucka z nožem kervavim hoteći me prebosti iz zroka, kajti sem ga z Bogom i z Majkum Božjum zaklinjala, da me hoče ostaviti«. Pod ovim se misli, da je Marijana molila vraga nek joj pomogne, da ne bi tako strašne bolove trpila. Vjerovalo se, da vrag često stoji uz vještice, kad su na torturi i nekim im načinom bolove olakšava. Ista žena

dalje veli, da je na dan Sv. Ane sa svojom gospodaricom nekom Berckovićkom objedovala pšenične rezance i da je njezina gospodarica u zdjelu napunjenu rezancima s golom nogom stala a to navodno zato, da se ne bi krti množili na njezinoj livadi.

Službenim spisima ovoga procesa priložen je i list podžupana Saića, zapravo njegov izvještaj o istrazi, koju je on proveo na svome posjedu među gore optuženim ženama. Svršetak njegovog izvještaja glasi: »Poklam bi bil gosponu bratu (misli podžupana zagrebačkoga) list napisal i zapečatil, ocurovalo mi je (sjetio se), da onda kad je Marica baka (Marija Fućkan) bila ze snehum doma odpravljena, najdeni su pri rečenoj Marici dva lončićka masti, koji meni donešeni jesu. Nimajući drugog za nje priličnešega mesta, činil sem ih na ganjku pod perstnice obesiti, kamo hodeći štakori iz jednoga lončićka mast vsu pojeli su a vu drugom malo ostavili jesu. Šaljem vendar obodva lončićka z aktima vu Zagreb«.

Interesantan je iznudjeni iskaz optužene Benkovićke, koja priznaje, da je prava vještica i da je u taj ceh ušla prije dvanaest mjeseci, gdje je naučila, kako se kokoši mogu prisiliti, da ostanu sjediti na jajima: »Lupine jajčene spuhavaju se i takve prazne lupine pod kokoši se mećeju i onda kokoši na jajcah sedeti ostaneju. Dalje valuvaje je, da su se na kriseputju ober Zmaška pod jednim hrastom skupa spravljale i zestajale i da je onde bil i vrag koj se zval Kralj i onde ona je znjim šest krat kakti muž ze ženum živela i da je taj vrag imal ruke i noge kakti pesje cape. Kad su se pod hrast spravlale, da je Matijaševka donesla gibanicu, koju su sve pajdašice jele i onda tancale a z njimi i vrag peklenski i ze vsemi je onde vrag živel«. Ista Benkovićka stavljena na IV. stupanj torture odaje, da na svome tijelu imade vražji pečat i to »vu sramnom mestu«.

Doroteja Blašić otvoreno izjavljuje da je vještica i da je znala tuču praviti: »Kad su copernice tuču delale, da je i ona skupa z njimi bila, kotera tuča se dela iz bele zemlje i to o mlaju mesecu; takajši da tuču napravljaju iz snega, koteroga vu zimi spravljaju vu jamu jednu veliku na gori Medvednici. Item da je i ona oveh drugeh copernic službenica i da tuču iz zraka vu bednju noseći pustile jesu, a da taj bedenj z tučom v zrak odnesle jesu letuć.

Kako su sve optužene iz ovoga procesa priznale, da su članice vještičke sekte, to su osuđene na smrt. No hvala Bogu! Bile su to zadnje žrtve zagrebačkih vještičkih sudova.

Broj 239 — godina 1756.

KAŽNJENI SELJACI IZ STUBICE

Stubički seljaci sami bi sudili svojim vješticama ne čekajući sudbenu istragu i pravorijek suda. Naravno, to se protivilo jasnomu slovu zakona

a to nam potvrdjuje i jedan akt iz arkiva zagrebačke županije, prema kojem je oveći broj Stubičana kažnjen, što su n e k u ž e n u, kojoj se ime ne spominje, živu na lomači spalili kao tobožnju vješticu.

Broj 240 — godina 1758.

POSLJEDNJA HRVATSKA VJEŠTICA

Veselim Križevčanima pripada slava, da je iz njihovog tada još pukovnijskoga grada potekla zadnja hrvatska coprnica. U mjesecu augustu 1757. godine uhvaćena je u križevačkoj tvrđavi neka M a g d a l e n a L o g o m e r zvana Heruc i odvedena u uze gradskoga suda, gdje je odmah započela istraga naravno praćena mučenjem a nakon toga osuđena je Magdalena na smrt na lomači. Pomoću prizvanih svjedoka bjelodano joj je dokazano, da je počinila slijedeće kriminalne i po ljudski poredak štetne delikte: »Liječila je ljude nekim tajnovitim travama, koje je skuhala u gustu smjesu i u nju ulivala posvećenu vodu; pred jednom je služavkom izjavila slijedeće: Moja draga, kad bih ja htjela, svih prisutnih 12 osoba, koje su ovoga časa gosti tvoje gospodarice — odmah bi umrlo; Herucina je idući kraj vinograda Petra pl. Petruša otrgla sa stabla dvije breskve. Žena Petra to je spazila i Herucinu pokarala ali ta ju je nato zlim očima občinila tako, da je Petrova žena odmah teško obolila; Herucina i njezina kćerka doletile su jedne noći k svojoj susjedi u sobu, sjele su na gredu i njoj se smijale; i drugi puta doletjele su k istoj susjedi ali pretvorene u velike muhe i htjele su svjedokinji silom uljesti u usta, dok je ona bolesna na krevetu ležala«.

Još mnogo drugih velikih blezgarija svjedoci su iznjeli protiv jadne Logomerke, koja pak ništa nije htjela priznati i zato je iskusila muke svih stepena torture. Prvo: staviše joj prste u željezne palčenice. Drugo: vezaše joj ruke i noge konjskom strunom. Treće: goljenice joj stisnuše španjolskim čižmama. Četvrto: dizaše je pomoću kolotura u zrak sve do stropa mučionice. Sad je tek priznala, da je vještica i ujedno odala nekoliko kameradica iz coprničkoga ceha. Između ostaloga ispričala je inkvizitorima, da je jedne večeri pozvala k sebi na gozbu tri svoje prijateljice-vještice i one sve četiri zajedno pojele su ništa manje nego tri debele pečene svinje i sedam kokoši. Čudimo se jelte, kako su to sve suci, među kojima je bilo i učenih glava, mogli vjerovati.

Glavna svjedokinja iz ove parnice, neka propala plemkinja Evica Oblačić, inače služavka i notorna prostitutka, iskazala je na preslušavanju i ovo: »Herucina je okružena mnogobrojnim vješticama doletila jednoga dana k njojzi u stan i dala joj takovu pljusku, da je ona Jelica odmah obolila na mozgu«. Magdalena Logomer-Heruc bila je za vrijeme optužbe stara 55 godina, a nakon torture, koja je bila kod nje oko 20 puta primjenjena —

osuđena je na smrt. No na njezinu sreću, da osuda nije bila nikada izvršena. Zašto? Čitat ćemo u završetku ove rasprave.

DODATAK

Na stranici 218 revije »Zagreb« od prošle godine spomenuo sam, da će se tokom vremena pronaći još dosta dokumenata o vještičkim progonima, jer naši arkivi bogati su starim spisima a među njima lijep ih broj do danas nije proučen. Doista u godini 1940—1941. dok je »Czoperniczki Czeh« izlazio, otkriven je arhivski materijal za pet daljnjih vještica, koje nisu obuhvaćene u kronološkome popisu hrvatskih vještica, priopćenom u srpanjskom broju ove revije. Prema tomu naša se vještička statistika nadopunjuje za 5 lica i broj dosada poznatih nam vještica povisuje se na 245 duša.

Dodatak kronološkome popisu vještica prema dokumentima pronađenim do konca mjeseca svibnja 1941. godine.

Redni broj	I m e	Godina	Mjesto	Osuda	Broj potvorenih	Dokumenti objelodanjeni:
241	Kašić, majka	1660	Zagreb	spaljena	—	Rev. Zagreb
242	Kašić, kći starija	»	»	»	—	»
243	Kašić, kći mlađa	»	»	pobjegla	—	»
244	Paviša Katarina	1729	»	nepoznata	—	»
245	Kranjica Helena	1743	»	spaljena	3	VZA-VI/4
245					517	=762 osobe

Isprave koje spominju gornje vještice nisu nigdje objelodanjene nego tek sada u našoj reviji. Zato će ovaj naknadni komentar vještičkoga šematizma biti ujedno i prikaz izvornih arhivskih dokumenata.

Broj 241—243 godina 1660.

KLERIK KAŠIĆ NIJE ZAREĐEN, JER MU JE MAJKA BILA VJEŠTICA

Veleč. g. Juraj Lahner upozorio me, da je u nadbiskupskome arkivu naišao na spis, koji spominje zagrebačke vještice. Taj akt (broj 31) nalazi se među mnogobrojnim drugim spisima a svi zajedno uvezani su u omašnu knjigu s natpisom na hrptu: »Libelli Supplices — Tomus XV.« Nije nam poznato, na koji je način ovaj dokumenat, zapravo koncept tintom pisanog odgovora zagrebačkoga ordinarijata Apostolskome nunciju u Beč, zalutao među razne molbenice upravljene biskupskoj kancelariji.

Sadržaj ovoga koncepta je slijedeći: »Svršeni klerik Mihael K a s s i c h nije mogao biti zaređen za svećenika, jer je osramoćen po svojoj m a j c i-vještici, kojoj je zagrebački krvnik odsjekao mačem glavu a zatim joj mrtvo tijelo spalio na lomači. Na ovu ju je smrt osudio zagrebački sud radi crne magije i čarobnjaštva. Iz istih uzroka bile su i n j e z i n e k ć e r k e uhvaćene, bačene u tamnicu i okovane u željezo. Starija je

Vještički sastanak na Blocksbergu

kćerka pred sudom priznala, da je zaista vještica, da se sada kaje i želi istupiti iz coprničkoga društva. Mladoj pak kćerci uspjelo je pobjeći iz tamnice. Sve gore navedene podatke dobili smo od magistrata s Griča«. »Time ovaj akt završava a drugih podataka o vještičkoj obitelji Kašić ne nađosmo. Ali i to je dosta, da možemo ovu tragediju donekle shvatiti.

Dok je mladi Mihajlo bio u »Crnoj školi« — vlasti su na Griču, Bog znade na čiju denuncijaciju, zatvorile njegovu majku i obje mu sestre zbog vještištva. Majka i starija kći nakon saslušanja i mučenja osuđene su na smrt: ponajprije da im se odsjeku glave a zatim spali mrtvo tijelo. Mlađoj kćerci pošlo je za rukom da utekne ne samo iz tamnice — nego uopće iz Zagreba i na taj je način spasila svoju jadnu glavu.

Kad je Mihajlo nakon ove teške obiteljske katastrofe dovršio školu, duhovne ga vlasti nisu htjele a niti smjele zarediti. Ta kako bi to djelovalo na tadanji praznovjerni puk: sin vještice — pa svećenik! Mladi sad Kašić, po svoj prilici prema uputi i dozvoli samoga biskupa, obraća se na Sv. Oca u Rimu s molbom, da mu se dozvoli primiti sveti red. Njegova molbenica poslana je iz Rima apostol. nunciju u Beč s nalogom, da isti zatraži od biskupskog ordinarijata u Zagrebu podrobne podatke, zbog kojih Kašić ne može postati svećenikom. Biskupska kancelarija, kako smo to na početku ovoga članka čitali, objasnila je nunciju Kašićevu nesreću.

Na žalost ovaj dokumenat nema datuma. Tek po nekim bliskim mu spisima mogli bismo zaključiti, da potječe iz druge polovine XVII. vijeka (1660 g?). Naravno da se ne zna, kako je Sveti Otac riješio Kašićevu molbu i da li je on ikada postao svećenikom ili je pak silom prilika, kao sin proklete vještice, krenuo u grabancijaše. Tim su naime imenom u staro doba nazivali otpuštene ili protjerane dijake »Crne škole«, koji su po mišljenju naroda bili u tjesnoj vezi s đavlom a kod njeg su, nakon svršenih dvanaest crnih škola absolvirali trinaestu, vražju i magijsku. Nakon toga postali bi grabancijaši i čarobnjaci.

Broj 244 — godina 1729.

URUČBENI ZAPISNIK SPOMINJE VJEŠTICU

Nakon strahovlade i tiranije gričkih inkvizitora Khayla i Porte nastalo je na Griču zatišje u progonu vještica. Od 1715. pa sve do 1733. godine nije pronađen niti jedan spis o vještičkom sudovanju. Ali progoni su se svakako obdržavali, dakako ne više u onoj mjeri, kao koncem XVII. vijeka. To nam potvrđuje i malena notica iz »Uručbenoga zapisnika« gričkoga magistrata (Elencus fasc. X. br. 1395) iz 1729. godine koja glasi: »Na zamolbu Krajačića Petra imade se provesti istraga protiv K a t a r i n e P a v i š e zbog vještičkih i čarobnjačkih djela s kojima se dotična bavila u ovome kraju.« Sam spis o sudbenoj istrazi nije za sada pronađen i tako ne znamo, što se je s ovom Katarinom dalje dogodilo.

Broj 245 — godina 1743.

KRANJICA LETI NA KLEK

Vješticu H e l e n u K r a j n i c u (Carniolu) spomenuli smo u prvom djelu Cindekičine parnice ali kako prema objelodanjenim dokumentima iz-

gleda, da je ova Helena Krajnica istovjetna s Helenom Ptiček (broj 208) to sam je svojedobno izostavio iz vještičkoga šematizma.

Međutim kasnije sam po nekim indicijama konstatirao, da to nije jedna te ista osoba, pa sam je uvrstio u dodatak kronološkoga popisa. O toj Heleni znademo samo toliko, da je za vrijeme svoga preslušavanja grdno potvorila Baricu Cindek i Doricu Karvančić a uz njih i neke druge žene. Dapače Helena je, dakako posađena na »španjolskoga osla« izjavila, da je s Baricom i Doricom letila na Klek, gdje su prisustvovale coprničkom plesu, gozbi i orgijanju. Helena Krajnica spaljena je zajedno s Ptičkovicom i njezinim drugaricama.

Ovim člankom završava se komentar »Vještičkoga šematizma«, koji se je protezao kroz nekoliko brojeva revije »Zagreb«. Nadam se, da nije bio dosadan, jer sam nastojao, da iznesem samo onaj materijal, za kojeg sam mislio, da će zanimati zagrebačke građanke i građane.

IZLOŽBA UMJETNINA U KORIST ZIMSKE POMOĆI ZA SIROTINJU GRADA ZAGREBA

Z a g r e b, 15. ožujka 1941.

Živimo u doba kada topovi ore, grobovi se bez prestanka redaju, kulturne tekovine od desetljeća i stoljeća za čas propadaju u ruševinama i ognju. Sve je do skrajnosti zamoreno brigom što će donijeti sutrašnjica. Jest! to je sadržaj današnjeg života. U takovim prilikama jedva tko misli na kakav kulturan rad. »Društvo Zagrepčana« odlučilo se da i u ovim teškim danima pridonese svoj dio na oltar svog Zagreba, da pomogne sirotinji. Pala je misao, da se korisno spoji sa lijepim. Misao se ostvaruje priredbom »I z l o ž b e u m j e t n i n a«. Posegnulo se za umjetninama, koje su očima šireg općinstva do sada bile sakrite, jer ih ljubomorno čuvaju pojedinci, kao svete uspomene prošlosti i sadašnjosti. Misao postala je djelom.

Pokroviteljstvo »Izložbe umjetnina« »Društva Zagrepčana« napripravnije je preuzeo preuzvišeni gospodin nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, koji uvijek spremno podupire svaku plemenitu misao. Najpripravnije odazvali su se mnogi Zagrepčani i naši prijatelji izvana, te nam povjerili svoje umjetničko blago, da ga izložimo. Svim ovima ovdje izrazujemo našu najtopliju zahvalu, jer su nas poduprli u našem nastojanju da pomognemo one, koji su pomoći potrebni. Isto tako ide priznanje članove izložbenog priređivačkog odbora, koji su požrtvovnim neumornim radom našu misao »Izložbe umjetnina« priveli u djelo.

Glavni organizator izložbe bio je naš neumorni član gosp. Ljudevit Griesbach. On kao fototrgovac sam je ljubitelj umjetnosti. Među našim akademskim umjetnicima našao je iskrene suradnike: profesora g. Rudolfa Marčića, te gđu Miru Marochino. Oni zajedno sabirali su umjetnine iz privatnih vlasništva, gdje su našli mnogo vrijednih umjetnina. Izveli su razmještaj u izložbenim prostorijama, što im je odlično za rukom pošlo.

Odio živućih slikara

Došao je dan otvorenja. Na 23. veljače prije podne u 11 sati sakupio se velik broj uzvanika, da prisustvuju svečanom otvorenju. Pokrovitelj nadbiskup dr. Alojzije Stepinac došao je s biskupom barunom Franjom Salis-Seewisom. Grad Zagreb bio je zastupan po načelniku g. Starčeviću. Prosvjetni odsjek bivše banovine Hrvatske zastupao je g. dr. Esih. Sudjelovali su izaslanici ostalih zagrebačkih društava te brojno općinstvo, kao i članovi našeg društva.

U 11 sati pozdravio je prisutne društveni predsjednik dr. Cuculić koji pokrovitelja nadbiskupa dra Stepinca zamoli da izložbu otvori. Nadbiskup dr. Stepinac lijepim je govorom pozdravio nastojanje »Društva Zagrepčana«, koje ovom lijepom kulturnom priredbom pomaže zagrebačku sirotinju. Nakon svečanog otvorenja prisutni su razgledali izložbu, kojom prigodom su se članovi priredbenog odbora trudili da im budu tumači.

Sada ćemo našim čitateljima ukratko prikazati »Izložbu umjetnina«.

Izložba je bila razdijeljena u četiri dijela. Prvo na stare majstore srednjeg i novog vijeka, od kojih su se u Zagrebu našle vrlo vrijedne uljene slike, za koje se nije znalo da su u vlasništvu nekih Zagrepčana. Sakupljanjem tih umjetnina, zapaženo je koliko građani hrvatske metropole imadu smisla za umjetnost i koliko vrijednih i rijetkih slika svjetskih majstora Zagrepčani posjeduju.

Uz slikare izložili su i kipari svoja djela

U drugom dijelu izložbe nalazile su se slike preminulih hrvatskih majstora, u kojem odjeljenju su ujedno bili i suvremeni kipari. Svakom posjetiocu upalo je u oči da su naši preminuli majstori ovdje bili dobro zastupani s raznolikim radovima. Moglo se je vidjeti da su oni na svoj način stvarali hrvatsku umjetnost i da je za taj njihov rad građanstvo grada Zagreba imalo mnogo smisla i razumijevanja, te je njihove radove sačuvalo.

O starim majstorima, medju kojima imade mnogo crkvenih radova, kao i o preminulim hrvatskim slikarima često je pisano. Ovaj puta želimo istaći još žive suvremene slikare, koji su se rado odazvali ovoj dobrotvornoj priredbi. Oni su sa svojim radovima ispunili gotovo treći dio izložbe. Gospodin Rudolf Marčić izložio je 4 uljene slike, jedna ljepša od druge sve s našeg Jadrana. Gospodin Milenko Gjurić izložio je 8 slika, medju kojima imade i nekoliko drvoreza. Pokazao nam je lijepe uspjehe

svog realnog rada. Nekoji radovi g. Gjurića bili su izloženi na medjunarodnim izložbama u Rimu, Firenci i Veneciji. Od njegovih uljenih radova ističu se osobito dvije slike, i to »Pralje iz Šestina«, te portret gospodje L. J. Gospodin Slavko Tomerlin izložio je pet dobrih uljenih slika od kojih se ističu slike »Vrbniče nad morem« i »Žetelice«. Gospodin Ljubo Duvnjak prikazao nam je dvije dobro izrađene slike »Drina« i »Brda«. Sergije

Izložba slika pokojnih umjetnika

Sosnovski izložio je jednu veliku sliku »Uzburkano more«. Ova slika gledaoca privlači svojom odličnom izradbom. Slika je privatno vlasništvo gospodina Ede Ullricha. Od akvarelista osobito se istakao Viktor Šipek sa svojih sedam vrlo lijepih akvarela Gospodja Mejra Šipek izložila je prekrasne gobeline izrađene po akvarelima svoga supruga. Od naših suvremenih umjetnica izložila je gdja Mira Marochino dvije slike, i to »Zagreb« gledan s vile Weiss, te sliku simbolizacije umjetnika »Lonac« s kistovima i tubama. Ovom prigodom moramo istaći da je rad gdje Mire Marochino pri organiziranju same izložbe naročito hvalevrijedan. Ona je kod razmještaja slika gotovo sama, a negdje uz pomoć ostalih kolega aranžirala izložbu. Gospodja Lina Crnčić izložila je dvije slike od kojih je »Zagreb, Strossmayerovo šetalište« sa svojom žućkastom rasvjetom snijažnog pejsaža vrlo impozantna. Gospodja Zeneida Bandur izložila je

pet svojih radova moderne škole, od kojih je najbolja slika »Dubrovnik Pile«.

U četvrtom odjeljenju izložili su amateri članovi »Društva Zagrepčana«, koji su ovdje htjeli pokazati čime se u privatnom životu u svom slobodnom vremenu bave. Odmah kod ulaza bili su izloženi izvrsni radovi Dr. Viktora Ružića. Od njegovih 9 izloženih radova najbolji je »Fratar sa knjigom«, uljena slika izrađena sa toliko umjetničke tehnike. Na ovom uspjelom radu mogu mu mnogi suvremeni slikari zavidjati.

Izložba slikara amatera

Od amatera slikara koji se pored svog zvanja bave slikarstvom najviše slika izložio je gospodin Ljudevit Griesbach. On nam je prikazao 23 najboljih svojih radova. Vidjeli smo nekoliko velikih kopija Rubensa, a osobito impozantno djeluje velika uljena kopija po Jakobu Jordansu »Sputani Prometej«. Medju ovim radovima nalazi se i jedna slika »Veliki Tabor« koju je gospodin Griesbach poklonio »Društvu Zagrepčana«. Ova slika je priznanje za rad društvu oko sačuvanja tog starog hrvatskog grada. Gospodin Griesbach dosada je preko novina bio poznat kao dobar fotograf krajobraza naše domovine, te agilan propagator turizma svojim predavanjima. Široj javnosti nije gotovo bilo poznato da se on bavi i slikanjem. Gospodin Griesbach bio je zapravo inicijator cijele izložbene akcije

u korist Zimske pomoći. Mi to ovdje rado ističemo sa željom da se i ostali naši članovi u tako maran rad ugledaju. Samo radom može »Društvo Zagrepčana« da napreduje i da koristi Zagrebu i Zagrepčanima. Poznati zagrebački fotograf Djuro Reputin izložio je 29 slika, od toga 6 uljenih slika, a ostale su manji akvareli. Ovi radovi pokazuju da se g. Reputin, čiji je fotografski salon jedan od prvih u Zagrebu, ističe kao dobar akvarelista. Gospodin ing. Milan Rojan dao je 7 dobrih akvarela, od kojih je najbolji »Pogled na Sv. Xaver«. Gospodin dr. Zvonimir Kušević izložio je svoje tri modernističke slike. Gospodin dr. Ćiro Truheljka izložio je vrlo dobrih akvarela i uljenih slika iz Skoplja i okolice Zagreba. Osim toga je iz svoje privatne zbirke izložio nekoliko radova od Tišova, koji su danas rijetki primjerci. Gospodin Rudolf Frais, inače akademski kipar izložio je nekoliko dobrih akvarela i jednu uljenu sliku. Gospodja Šari Frank, vrlo je dobra u radu kopija, njena »Madona« pretstavlja vrlo uspješan rad. Gospodja Nada Šantić dala nam je nekoliko lijepih goblena, od kojih je najbolji »Noćni povratak«.

Od amatera kipara izložio je gospodin Miroslav Montani, viši redarstveni činovnik svoje radnje, od kojih je »Ecce homo« osobito pohvale vrijedan. U ovom odjeljenju amatera članova »Društva Zagrepčana« izlošci su bili gotovo prenatrpani, no kada se uzme u obzir da se je izložilo preko 300 predmeta, to je smještenje ipak svestrano uspjelo, a raspoloživi prostor dobro iskorišten.

Da posjet izložbe bude što bolji ishodilo je naše društvo željezničku pogodnost uz pol cijene. Ovo je dobro došlo našoj pokrajini od kuda su mnogi došli u Zagreb i našu izložbu posjetili.

Zagrebačke škole svih vrsta u velikom broju su izložbu posjetile, što je svakako dobro, jer se tako mladež odgaja u umjetničkom pogledu. S veseljem moramo istaknuti, da su Zagrepčani pokazali veliko zanimanje za izložbu. Mnogi posjetnici otvoreno su hvalili ovo kulturno i socijalno nastojanje »Društva Zagrepčana«, te nas tako bodrili da u tom smjeru nastavimo sa radom.

DRUŠTVENE VIJESTI

Sjednica Upravnog odbora. Dne 18. veljače održana je redovita sjednica Upravnog odbora, te su na istoj primljeni slijedeći novi članovi: Bukvić Danica, bankovna činovnica, Hostić Anđela, državna činovnica, Laxa Pava, kućevlasnica, Đuro Mucafir, šef državne burze, dr. Mandić Higij Franjo, prof. u m., Verić Vladimir major u miru, Žabčić Božidar, činovnik Banske Vlasti — svi kao redoviti, a kao podupirajući: Nemeček Heda, nastavnica građanske škole i Viktorija Oplanić, učiteljica. Stvoreni su i još neki drugi zaključci, koji su u provedbi.

Bokeljsko veče. Dne 3. veljače priredili su naši sugrađani rođeni Bokelji na čelu sa našim agilnim članom dr. Josipom Jedlovskym u našim prostorijama svoje »Bokeljsko Veče«. Uz mnogobrojno članstvo prisustvovao je veliki broj zagrebačkih Bokelja, a sve u cilju da što bolje i svečanije proslave zaštitnika svojeg rodnog grada Boke Kokorske, sv. Tripuna. Kao kućedomaćina vodio je sijelo prof. dr. Bučar Franjo, koji je prikazao historijske ljepote Boke Kotorske. Djevojčica kotorka Melita Fiorelli deklamirala je himnu »Bokeljskoj mornarici«, dr. Jedlovsky sintetizirao je značaj ovih svečnosti, a gdjica Balković deklamirala je Mirkovićevu pjesmu »Boki«. Gdjica Huml i gdjica Krauth Adrijena te glasoviti tenor Marion Vlahović uz pratnju profesora Krautha otpjevali su razne dalmatinske napjeve sve domaćih kompozitora i svi su na odličnoj izvedbi toga programa bili nagrađeni odobravanjem i pljeskom.

Predavanje g. Griesbacha. Dne 11. veljače t. god. održao je naš član g. Griesbach predavanje o prirodnim krasotama Bosne i Hercegovine popraćeno sa preko 200 projekcija u kolor-bojama. Predavanje je praćeno velikim interesom i zanimanjem, a predavaču priređeno odobravanje.

Predavanje g. Josipa Vrignanina o Hrvatskom Primorju. Dne 18. veljače t. god. održao je ravnatelj Turističkog saveza za Hrvatsko Primorje i Gorski kotar na Sušaku, g. Vrignanin u našem društvu predavanje o veoma zanimljivoj temi: Hrvatsko Primorje s otocima, Pagom, Rabom i Krkom. Predavanje je bilo popraćeno s projekcijama u kolor bojama, a prikazana su sva veća mjesta od Sušaka pa dalje i to u svemu preko 24 veća mjesta sa 160 diapozitiva. Predavanje je bilo vrlo dobro posjećeno, a predavač nagradjen odobravanjem. Poslije toga izveden je kratak umjetnički program, u kojemu je po prvi puta u našem društvu nastupila gospođa Grill-Dabac, i otpjevala nekoliko lijepih kompozicija domaćih autora, a na glasoviru ju je pratila gdjica Adrijena Krauth. Obje umjetnice bile su od prisutnih nagrađene odobravanjem i cvijećem.

Osnutak omladinske sekcije. Iz redova naših članova, naročito mladih, kao i na sjednicama Upravnog odbora, češće su iznašani prijedlozi da se u našem društvu osnuje Omladinska sekcija. Istoj bi bila svrha da u svoje redove prikupi ne samo one naše mlađe članove i članice, koji su do sada u tu svrhu u društvo pristupile, nego da prikupi i što više novih članova, a rad svoj da udesi sasvim u okviru naših društvenih pravila.

Na čajanki održanoj dne 9. veljače sabrao se je uistinu veći broj omladine, ne samo iz obitelji naših društvenih članova, nego i takovih koji su na čajanku došli u cilju da se začlane u Društvo Zagrebčana i stvore Omladinsku sekciju, pa je ta želja i provedena u djelo. Mahom su novo pridošli ispunili pristupnice i predali društvenoj upravi. Na svršetku čajanke izabran je posebni Akcioni odbor, kojemu je na čelu gospođa Heda Nemeček, nastavnica građanske škole te gospodin Božidar Žabčić, činovnik bivše Banske Vlasti sa svojom suprugom. Kako su svi članovi Akcionog odbora i same Sekcije puni mladenačkog zanosa i ljubavi za naš lijepi Zagreb, nadati se da će naša Omladinska Sekcija razviti što bolju djelatnost, a to je i poželjno, jer ako igdje, a ono ovdje vrijedi ona: Na mlađima svijet ostaje«.

Naše čajanke. Dne 26. siječnja, 9., 16. i 23. veljače, te 2. i 9. ožujka, priredili smo u našim prostorijama čajanke s plesom, koje su u svakom pravcu lijepo uspjele. Odmah poslije osnutka Omladinske sekcije t. j. 9. veljače t. god. priređivanje čajanka bilo je mnogo olakšano, jer su članovi Omladinske sekcije sami među sobom za čajanku provađali najbolju reklamu, priređivali tombole, izvađali programe, i, tako je društvena uprava pored mnogo ostalih poslova tom saradnjom Omladinske sekcije mnogo odterećena. Ne samo moralni uspjeh i propaganda u cilju širenja ciljeva Društva Zagrebčana, nego i materijalni uspjeh ovih čajanka bio je dobar, pa se već i time pokazalo, da je osnutak Omladinske sekcije bio i te kako potreban.

Predavanje g. Mirka Tretinjaka o »Društvu čovječnosti«. Dne 4. ožujka t. god. održao je naš član i poznati socijalni javni radnik g. Mirko Tretinjak, nadzornik Gradske socijalne skrbi i dugogodišnji tajnik »Društva Čovječnosti« u našim prostorijama predavanje o temi »Djelovanje Društva Čovječnosti kroz 95 godina njegovog opstanka«. Predavač je u veoma zanimljivim potezima ocrtao postanak i djelovanje toga našega najstarijeg društva, koje je pokazalo vanredno lijepe rezultate na polju dobrotvornosti. Predavaču je na njegovom vanredno lijepom i poučnom razlaganju priređeno odobravanje. Poslije toga izveden je umjetnički program.

Predavanje prof. dr. Rudolfa Horvata. Na sastanku dne 11. ožujka 1941. održao je naš popularni predavač i član društva prof. dr. Rudolf Horvat svoje predavanje o temi: »Riznica Stolne crkve u Zagrebu« koje je bilo popraćeno sa 54 diapozitiva. Predavanje je bilo vrlo zanimljivo, a prikazani predmeti iz riznice bili su predmetom živoga interesa pa je predavaču priređen aplaus.

Komeoracija za Matoša. Dne 18. ožujka t. god. priredili smo komemoraciju za A. G. Matoša, tog našeg nezaboravnog boema, pisca i pjesnika, a povodom 27. godišnjice njegove prerane smrti. Ovu priredbu zabilježile su sve naše novine, pa je »Jutarnji list« u broju od 21. ožujka 1941. pisao slijedeće:

»Sinoć je »Društvo Zagrebčana« priredilo komemoraciju za velikog hrvatskog književnika i pisca A. G. Matoša. Bila je to priredba povodom 27-objetnice njegove smrti. Kao svaka, tako i ova priredba Društva Zagrebčana bila je na visini. O pjesniku je spomen-slovo održao predavač g. dr. Ljubomir Maraković, koji je u nekoliko crta prikazao karakteristični lik Matoša kao Zagrebčana, koji »nije Zagrebčanin«, jer je veći dio javnog rada dao izvan Zagreba. Pa ipak se u svim njegovim djelima ističe karakteristična težnja za ljubljenim gradom. Što je Matoš značio kao pjesnički duh, prikazao je predavač bogatstvom njegovog unutarnjeg života i puninom njegove kulture. Poslije ovog uspjelog predavanja recitirala je vrlo osjećajno gdja Ančica Kernic, članica Hrvatskog Narodnog kazališta, Matoševe pjesme »Serenada«, »Pri sv. Kralju«, »U bolnici«, »Relikvija« i »Utjeha Kose«. Bariton prof. g. dr. Marijan Jazbec otpjevao je skladbu »Gospu Mariju« od Vuka pl. Hreljanovića, a pratila ga je gđa Anka pl. Gvozdanović. Na koncertu je maturant V. muške realne gimnazije iz Zagreba Bruno Dürrigl u ime omladine za koju je Matoš toliko pjevao i osjećao, recitirao svoju lijepu prigodnu pjesmu posvećenu Matošu. Ova će uspjela priredba Društva Zagrebčana u čast hrvatskog pjesnika i književnika A. G. Matoša ostati svim posjetiocima u trajnoj i nezaboravnoj uspomeni«.

Sjednica Upravnog odbora održana je 11. ožujka t. god. na kojoj su primljeni slijedeći novi članovi: Crnčić Virand Lina, udova slikara i g. Drago Hranilović, gostioničar. Stvoreni su i drugi neki zaključci, koji su u provedbi.

Kup nekretnina za Društvo Zagrebčana. U sjednici Upravnog odbora od 21. siječnja t. god. stavio je odbornik g. Hartl prijedlog, da se društvena gotovina uloži u nekretnine. U istoj sjednici, kao i u sjednici od 18. ožuj-

ka t. god. izabran je uži odbor i to g. Hartl, Stunković i Vidoni u svrhu, da uz pripomoć društvene uprave pronađu prikladan objekat, koji bi smio stajati najviše do Din 130.000.—. Izvidi za kup su u povoljnom toku, pa ima nade, da će u najkraće vrijeme biti uspješno kraju privedeni.

Plemićki konvikt vraćen je zakladnicima i svojoj svrsi. Naša društvena uprava može ponovno zabilježiti jedan svoj lijepi uspjeh. Kako je poznato Plemićki konvikt u Zagrebu, koji je na prosvjetnomi kulturnom polju, djelovao skoro kroz 300 godina, bio je početkom svjetskog rata 1914. zatvoren i njegove prostorije uzete najprije za porabu vojske, a kasnije za razne državne urede. Pokretna imovina i bogati inventar te pokućtvo i razni pribori razgrabljeni su kojekako. Sa strane Duhovne oblasti i nekih zakladnika, te našega člana g. Antuna Resa, zatraženo je od naše društvene uprave, da u stvari povede postupak u pravcu, da se imovina Plemićkog konvikta, koja je sve vrijeme od 1914. ostala u nelegalnom posjedu, povrati zakladnicima i Plemićki konvikt ponovno uspostavi. Taj postupak provađan je i konačno urodio dobrim ishodom. Sve nekretnine bivšeg Plemićkog konvikta u Zagrebu prenešene su sada na ime Nadbiskupije zagrebačke i predane u upravu posebnom kuratoriju sa svrhom, da se Plemićki konvikt ima ponovno otvoriti. U kuratorij su po nadbiskupskom duhovnom stolu imenovani: i to prof. dr. Franjo Lasman, dr. Tomo Cuculić Bitorajski i g. Antun Res, a od strane Duhovne oblasti: Mons. dr. Lovro Radičević, kanonik lektor Prvostolnog Kaptola. Ovaj uspjeh Društva Zagrebčana pozdravljen je u našoj javnosti s velikim odobravanjem

Izlet omladinske sekcije na Sljeme. Dne 23. ožujka u nedjelju priredila je naša Omladinska sekcija svoj prvi izlet na Sljeme a pod vodstvom g. Božidara Žabčića. Na izlet je pošlo mnogo omladine, koja je u 11 sati prisustvovala sv. misi u Sljemenskoj kapelici. Kako je bilo lijepo vrijeme, izlet je vanredno uspio, a raspoloženje je bilo u svakom pravcu odlično i stvorena je odluka da se sa sličnim izletima u prirodu u toku ovoga proljeća i ljeta što više nastavi.

Izdavač: »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Brešćenskoga ulica 10 (telefon 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica broj 6. — Za tiskaru odgovora Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.